

КНИГАРЬ

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО
ПИСЬМЕНСТВА

ТОВАРИСТВО „ЧАС“ У КИЇВІ

1918.

Ч. П'ЯТЕ

Ц. 1 КИРБ. 10 КОП.

СІЧЕНЬ

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1918 Р. НА ЩОДЕННУ ГАЗЕТУ

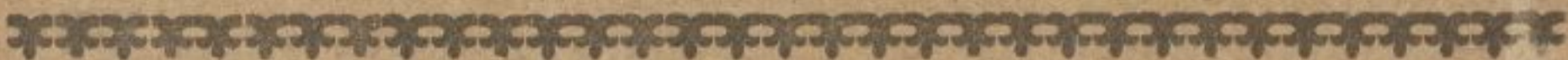
НОВА РАДА.

Газета політична, економічна і літературна
виходить щодня, окрім понеділів і днів, після великих свят.

Передплата на 3 міс.—10 р. 00 к. на 2 м.—6 р. 50 к. на 1 м.—3 р. 50 к.

Адреса редакції і контори: Київ, Інститутська, 22; телефон 64—80.

Редактор А. Ніковський.

Приймається передплата на 1918 рік на щоденну

РОБІТНИЧУ ГАЗЕТУ

Центральний орган Укр. Соц. Дем. Робіт. Партії.

Умови передплати:—на 1 міс.—5 карбованців.

Адреса редакції і контори: Київ, Михайлівський
пр. 35, кв. 1, Телеф. 65—10.

Приймається підписка на журналъ

„Бібліографическій Ежемѣсячникъ“

Подписная ціна на 1918 годъ—7 руб. съ перес.
Адр. конторы: Москва, Таганская площадь, кн
скл. „Обществ. Дѣло“, для „Б. В.“.

Ред. Н. В. Владиславлевъ.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1918 Р. НА ЩОДЕННУ НАРОДНЮ ГАЗЕТУ

„НАРОДНЯ ВОЛЯ“

Газета обслуговує інтереси трудового селянства та робітництва.

Умови передплати: місячно—5 карб. 50 к., на 2 місяці—11 карбованців, на 3 місяці—16 карбованців

Адреса Редакції Контори: Ріг. В.-Володимирської та Рильського пр. 18/2.

КРАМНИЦЯ

„ЧАС“

постачає всі українські видання
Київ, Володимирська 58.

Видавництво „ЧАС“ у Києві
випустило з друку збірник перший

„БУДНІ“

сповідання перекладені з чужих мов.

Ціна збірника 2 р. 25 к.

Склад видання—Крамна Комора Т-ва „Час“
(Володимирська 42).

Приймається передплата на тижневий журнал

„БУДЯК“

Орган вільної незалежної думки.

Тимчасова передплата—10 рубл.

Редакція і контора „Будяка“ міститься: Київ,
Бульварно-Кудрявська вул. № 10, м. 6.

Зміст 5-го числа „Книгаря“. Передова стаття.—В. Мадзалевський. З історії книги на Україні.—Гр. Дмитренко. Ціна на книгу.—С. Паночіні. Книжкова українська продукція в 1917 р.—С. Єфремов. Про пошану до книги.—З преси.—Критика і бібліографія. Одділи: I. Історія.—II. Публіцистика.—III. Економіка.—IV. Інформаційні видання.—V. Календарі на р. 1918.—VI. Красне письменство.—VII. Педагогіка і школа.—VIII. Видання для дітей.—IX. Поезії.—X. Театр і пьєси.—XI. Музика.—Видавнича хроніка.—Літературне життя (звістки та чутки).—Листування редакції.—Показчик зрецензованих в 1917 р. книжок.—Оповідки.

Жнигарь

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА.

Київ.

Січень, 1918 р.

Число 5-е.

Рік видання другий.

Виходить що-місяця.

З великими труднощами, яких і частково уявити собі не можуть ті з наших читачів, що близько не стояли до видавничої справи, кінчаємо ми перший рік видання нашого часопису. Але-ж, не зважаючи на те, кінчаємо з почуттям деякого морального самозадоволення, бо нам пощастило одразу знайти свого читача-прихильника. Він переконав нас, що почато нами справу вчасно й вона в тій чи иншій мірі відповідає потребі.

Ми, звичайно, бачимо багато хиб в своїй роботі; знаємо, що перед нами ще довгий шлях до бажаного удосконалення; болюче відчуваємо брак потрібних поліпшень, можливих при інших умовах, яких тепера досягти не маємо змоги; нам хотілось би дати багато кращого за те, ніж можемо дати нині...

І тільки віра в можливість при кращій будучині, яка—ми щиро впевнені—швидкими кроками наближається до нас, ця віра бадьорить нас, відроджує силу і становить ґрунт до дальшої праці...

Тому, не дивлячись ні на які труднощі, а часто—майже непереможні пере-

пони,—ми хочемо й далі служити по мірі сил і снаги справі культури нашого народу, бо вважаємо культуру у всіх її проявах—найвищою цінністю, найбільшою потребою—*summum bonum*—нашого відродження й майбутнього щасливого життя.

Але-ж, вступаючи в новий рік нашого існування, ми змушені прохати у нашого читача-приятеля доброзичливості й неосудливості до тих технічних дефектів і можливих помилок, яких—ми знаємо—не обминути нам в часи, коли ревуть гармати, коли громадське життя досягає вищої точки боротьби, коли сполохані богині цивілізації, науки, мистецтва,—здрігаються, вчуваючи неустанний зойк і галає напів-божевільної землі...

Per aspera ad astra...

І ми хочемо провадити нашу мирну працю й в новому році, на прапорі якого так безмірно бажано всім нам побачити святі слова:

Мир і культура народів.

З історії книги на Україні.

Стаття В. Модзалевського.

Тепер, коли при грабуванні поміщицьких садиб нищать бібліотеки, мимоволі пригадуються давні часи на Україні, коли книжку берегли й поважали. Хоча книжка й була досить великою рідкістю в домашньому побуті заможного українського панства за часів Гетьманщини, але рідкість ця викликала не мало уваги з боку людей того часу, але тим, що книжок виходило взагалі небагато і коштували вони дорого. Та вже коли книга попадала до господи, то її берегли, як річ дуже цінну.

Відомо, якою любов'ю оточував свої книги автор „Дневника“, генеральний підскарбій Яків Маркович (1696—1770), що оддавав їх в оправу і брав із собою навіть у походи. „Дневник“, пересипаний увагами що-до книжок і цитатами з них. Маркович мав доволі велику, як на свій час, бібліотеку¹⁾. 26 лютого 1725 р. він записує в своєму „Дневнику“: „Книги пере-смотрувалемъ всѣ и знову поскладалемъ; отобралемъ з собою 32, а оставилемъ въ скринѣ 69, в библіотецѣ своѣй сторонѣ 144, а въ другой 44; итого всѣхъ 289“.²⁾

В реєстрі рухомого майна Данила Апостола за 1724 р., зложеному під час його арешту, зустрічаємо згадку за такі книги, що переховувались в м. Сорочинцях: „пять книгъ молитовниковъ“, „апостоль“, ще „молитовникъ“ та ин.³⁾ Серед книжок Якова Марковича-ж зустрічаються богословські, медичні, історичні, географічні та ин. на руській, латинській, польській та ин. мовах.

Цікаві відомості про те, які книги читалися на Україні в половині XVIII в., дає одне „діло“, що дісталось до наших рук, з 1763 року, про правлення боргу з різних осіб Бреславльським крамарем Корном (Guillaume Theophile Korn), який дістав торгівлю в спадщину від свого батька. Як видно з переписки, що збереглася в цьому ділі, Корн мав значні обороти, торгуючи сукном та книжками. Згодом його фірма називалась „Корн і Гамперт“.

¹⁾ За кілька днів до того, як писано ці рядки, прийшла звістка, що селяне с. Сваркова захопили садибу, де зберігалась ця бібліотека...

²⁾ Дневник генерального підскарбія Якова Марковича (1717-1767 р.р.), ч. I, Київ, 1893, ст. 205.

³⁾ Архив Чернігівського Окружного суду д. № 6.

Так, лубенський полковник Петро Апостол⁴⁾ купив у Корна слідуєчі книжки: „французскій родословный календарь“ (20 грошей), „Реомюрову історію о насѣкомыхъ“, в 6 томах (16 талерів), „Історію церковную автора Флерія“ (Fleury Histoire eccles) в 36 томах (24 талери), заплативши, окрім того, за оправу всіх 36 томів 12 талерів; „Тяллотоновы предки“ (4 тал. 20 грош., і за оправу по 8 грошей кожен—1 тал. 26 грошей). Апостол купував книжки в Корна і раніше: по рахунку ще од 16 серпня 1753 р. за ним рахувалося боргу 262 талери, 29 грошей і 2 пфеніги, на виплату котрих „черезъ Грановскаго“ сплачено було потім 255 талерів.

Іван Скоропадський⁵⁾ почав купувати в Корна книжки в 1756 році, коли йому було вислано через Симоновського „Похожденіе Жилбласа“ (Avantures de Gilblas), які коштували 2 тал. 6 грошей. Пізніше, того ж таки року він одержав через Дмитра Білушеина⁶⁾: „Собраніе всѣхъ путешествій“ (14 част., 46 тал. 20 грош.), „Житіе Христіны“ (2 частини, 5 тал. 15 гр.), „Житіе адмираловъ“ (2 частини, 4 тал. 20 грош.), „Історію Американскую“ (2 частини, 6 тал. 10 гр.), „Состояніе Россіи“ (Staat von Russland), (1 тал. 15 грош.), „Ганвеево путешествие“ в французькій оправі (4 тал. 20 грош.) і „Кейслерово путешествие“ в такій же самій оправі (5 тал. 20 грош.). Крім того Корн мав боргу за Скоропадським: за 21 французьку оправу 14 талерів і за перевозку книжок 11 талерів.⁷⁾

Клим Шафаренко купував книжки філософського змісту переважно, і був одним з перших замовників Корну. Перші книжки було ним закуплено ще року 1747. Серед них ми надібуємо такі назви: „Муретъ (авторъ латинской)“, „Денфлеровъ лексиконъ“, „Афтоніевы прогимнасматы (наставленія)“, „Книга, называемая Свѣтъ въ лицахъ, сочиненная авторомъ Коменіемъ“ (не-славнозвісна праця Амоса Коменського „Orbis pictus“), „Цицероновы рѣчи“, „Овидіевы сочиненія“, „Степень или руководство къ стихотворству (Градусъ Парнасскій)“ і „Штейнбаховъ лексиконъ“. Шафаренко мав зносини не тільки з Бреславлем, але і з

⁴⁾ Автор дневника французькою мовою надрукованого в уривках у „Київ. Старинѣ“, 1894 і 1895 р.р.

⁵⁾ Генеральний осаул, род. 1727, † 1782.

⁶⁾ Бунчуковий товариш, родився коло р. 1715, помер 1792 р., жив у Полтаві.

⁷⁾ Далі ціни на книжки ми проминаємо.

Віднем, звідки за доставку листа до його Корн правив 2 талери і 6 грошей.

Серед покупців книжок у Корна рахується і д. Симоновський⁸⁾, який одначе замовляв книжки не для себе, а за-для других осіб, якими були: полковий лікар Фелькнер і аптекар Беттігер, що жили в Глухові, і Гіршбергер, який жив у Батурині. Ці особи виписували переважно книжки медичного, природничо-історичного й технічного змісту, як ось, наприклад: 6-12 томи „Гофмана разсужденій медических“, „Эллера Физиологию (разсужденіе физическое)“, Цвінгера „Важность ботаническую“, „Шлезской экономіи книгу“, „Левинцовъ театръ машинъ“, „Ноннемахеръ, Архитектурной магазинъ“, „Штурмову машина мелница“. Але вони не чужі були інтересів і до інших галузів знання й літератури, бо Корн продав їм же такі книжки, як „Евангеліе и посланія автора Рамбеха“, „Шмолкеновы утренне и вечерніе молитвы“, „Азбуку“, „Сталія собрание приключеній или случаевъ“ і т. п.

Великі закупки книжок в Бреславлі робив „Равичъ, кіевской житель“. Починаючи з 1753 року, він в різні часи закупив у Корна книжок на 236 талерів 5 грошей і 6 пфенігів, при чому книжки були самого різного змісту: „Сочиненія Волтеровы“, „Вильнефовъ курсъ архитектуры воинской полной“, „Стихотворство автора Серсеева“, 3 і 4 томи „Архитектуры гидравлической, авторомъ Беллидоромъ сочиненной“, „Книга, называемая Видъ натуры“, „Дѣла Скарроновы“, „Польская и Галльскаго изданія біблія“, „Лексиконъ автора Трота“ і под. Він же купив у Корна компас.

Доволі багато книжок купував у Корна полковник лубенський Петро Кулябка⁹⁾ і „господинъ Бунхъ, в Кіевѣ находящійся“ („Робинсонъ Крюсое“, „Парижского куховарства книга“, „25 проспектовъ г. Берлина“, 19 азбук і под.) і „Горголій, въ Украинѣ находящійся“¹⁰⁾ купував книжок зде-

8) З діла видно, що це ніхто інший, як Петро Ів. Симоновський, що вчився „въ иностранныхъ земляхъ“, автор „Краткаго описанія о козацкомъ Малороссійскомъ народѣ“, виданого О. Бодянським в 1847 році; † 1809.

9) Автор цікавого проекту навчання козацьких дітей грамоти й воєннихъ Экзерцицій; † 1773.

10) Мабуть—Савва Дементієвич Горголі, родом з Ніжина, лікар, род. р. 1730.

більшого богословського змісту, словники, „Вагнерову фрасеологію (науку изображенія одной какої рѣчи иными словами тоже значащими)“, та інші.

З духовних осіб Корн постачав книжки Іоакінфу Карнінському, вчителю філософії в слобідських полках в Харкові („кой нынѣ архимандритомъ въ Великороссіи“), котрий купував книжки майже виключно богословського змісту, також київський митрополит Тимофій Щербацький (дві книги такого ж характеру) і Давид Нащинський, що був спершу ректором київських шкіл і архимандритом Братського, а потім Гамаліївського монастирів. Останнього цікавили книги з богословія, логіки й філософії. Між иншим, він закупив: 50 примірників „Бакмейстеровыхъ Элементов философіи“, „Будеево богословіе правоучительное“, „Будеева философія практическая“, 125 примірників „Эрасма о стройности нравовъ“ та ин. Очевидно, книги закуплені в більшому числі примірників, служили за підручники в Київській Академії.

Нарешті, в ділі згадуються ще такі покупці книжок: пастор Пейбауер у Глухові, підполковник Боскет, поручник артилерії Іван Эренадлер, який жив у Києві, і полковий лікар Генрих-Адольф Грінетат, який доставав книжки від Корна через Павла Остроградського.

Частина книжок продавалася без оправи, але більша частина—в оправі; в р^{ис}унках Корна згадуються оправи: французькі (найчастіше), паперові, англійські, з чорної шкіри, прості, кожані, з надписами і без них, пергамянові, з заціпками й італійські.

Діставши супліну Корна з проханням виправити борги з зазначених осіб, зроблені ще за життя Корна-батька, гетьман Розумовський доручив генеральному писарю Василю Туманському розглянути справедливість претензій книгаря. З переписки, яка оце в наших руках, виявилось, що боргів в дійсності не було, бо їх ліквідовано ще раніше.

На цьому закінчимо нашу замітку, вважаючи, що вона матиме якийсь інтерес для книголюбців, яко сторінка з історії книги на Україні.

Ціна на книгу.

Стаття Гр. Дмитренка.

Improbis innumeris librarius ante
 talentis
 Quod dedit, exigua nunc stipe vendit
 opus...
 Nullum opus, o nostri felicem temporis
 artem,
 Celat in arcano bibliothecae situ,
 Quem modo rex, quem vix princeps
 modo rarus habebat,—
 Quisquis sibi librum pauper habere
 potest.
 Catholicon Rouen 1499 *).

Наведені слова, сказані незабаром після винаходу друкарства в Європі, яскраво говорять про значіння пристрою І. Гутенберга за-для поширення по приступній ціні книги. Бо до того писані книги коштували надто дорого і хто їх мав, то беріг, як скарб—в смислі грошовому,—що називається під трьома замками і підчас якоїсь небезпеки (пожежі, ворожого нападу) книги виносились, оберігались разом з „казною“

В перші часи й друкована книга коштувала не дешевше писаної, бо друкарська техніка ставала тільки на ноги, приладдя друкарське коштувало дорого. Мало не до кожної нової книги виготовлялись окремі черенки—шрифт, заставні літери, кінцівки й малюнки гравюри. Все це затягало друк і найдіяльніша з старих українських друкарень—друкарня Київської Печерської лаври за 13 років (1617—1630) видала всього 28 книг, тоб то пересічно по дві книги на рік.

Та вже те, що книжок хоч і дорогих стало через друкарство більше і що такі книги мали менше помилок, ніж писані—показало користь друку. А там швидко, особливо у Західній Європі, було поліпшено друкарські пристрої, було, нарешті, на початку XIX віку винайдено швидкопечатну машину, яка замінила попередній ручний прес і також винайдено спосіб робити папір з більш дешевих продуктів, ніж ветоші, ганчірки—з дерев'яної і солом'яної тирси і целюлози. Все це сильно зменшило ціни на книгу і зробило її справді доступною й для незаможних людей.

*) „Те, що колишній непорядний книгарь продавав за величезні гроші, тепер оддає за малу ціну. В наш щасливий час ні один твір не ховається (в одному примірнику) у тайниках книгозбірні. Те, що було рідкістю і для царя, і для князя,—книги—тепер усякий незаможний може купити. (Похвала друкарству).

Часи пари й електричності поставили всю техніку взагалі й друкарську з'окрема просто на неймовірну колісь височінь. Коли найкращий ручний прес за цілий день міг одбити 1000 аркушів малого розміру, то печатна машина з барабаном уже давала таке ж число і більших аркушів у годину, а ротативна велика машина XX віку з циліндровим стереотипом дає понад 200.000 аркушів за годину. Отже висока техніка початку XX віку, зменшивши ціни на всякі вироби, зменшила й ціну на книги.

Не кажучи вже про закордонні порядні й дешеві видання „Universal-Bibliothek“, „Sammlung Göschen“ й російські Павленкова і инш., а й українські видавництва, не вважаючи на незначні кошти, на малі наклади і на оту боротьбу з цензурою,—всеж змогли дати народові гарну, приступну по ціні книгу. Славнозвісне товариство, що на межі XIX і XX віків, в передрозвітньому тумані згуртувалось біля української „народної книги, мусіло прибрати для „недреманного ока“ оту всім відому назву: „Благотворительное общество издания общепольных и дешевых книг“. В той же час розпочало свою діяльність не менш відоме коштовними по змісту і дешевими по ціні видавництво „Вік“. А за 1905 рік з'явилися ще й інші нові видавництва, що несли духовну страву нашому народові. За копійку можна було мати гарну книжечку (приклад серії „Час“), а за три, п'ять сарбованців можна було скласти цілу бібліотечку. „Благот. О-во“ видало в 1908 році повний „Кобзарь“ великого формату в 640 сторінок друку за 60 коп., а українські книгари ще давали покупцям, знижку 10%. Отже більше 10 великих сторінок на копійку!

Та настала війна і все з'ять чисто змінилось. Брак робочих рук, сврівню, недостача закордонних матеріалів, машин одбились на промисловості взагалі, а на папіровій і друкарській з'окрема, а значить і на діяльності наших видавництв.

Правда діяльність українських видавництв спинилась ще й з інших причин: російський уряд, оповістивши війну німцям з великим гаслом—воля недержавним національностям,—затулив рота цілому народові, московський чобіт наступив на українське слово, як в російській Україні, так і в „освободженій“ Галичині. І коли в час війни з німцями у Росії друкувались книги на німецькій мові—українці німували.

Революція дала волю нашому слову тоді, коли промисловість була майже цілком

зруйнована, коли курс російського рубля впав до 15—10 копійок, коли навіть найбільші російські видавництва через оті обставини мусіли зменшити свою діяльність. От в такий тяжкий час українські видавництва повинні були мобілізувати всі сили, побороти, чи якимось обійти всі труднощі друкарської техніки, щоб надолужити те, що не дали за добу німування, і дати те і в потрібній кількості, якої вимагає мент. А цей мент, мент національного воскресіння вимагав дуже багато. Ніколи не було такої великої потреби на книгу, як тепер. Скоро було розхапано всі запаси колишніх видань, а нові приходили через оті труднощі повагом і вже зовсім по иншій ціні, ціні значно більшій, ніж було раніше.

Коли до війни число газети „Рада“ коштувало три коп., то тепер дійшло до двадцяти двох коп. Книга М. Грушевського Про старі часи на Україні, вид. 1907 р. коштувала 20 коп., то теперішнє видання без малюнків і на гіршому папері 1 р. 60 к. Для докладнішого розуміння причини збільшення цін на книги, я дозволю собі навести кілька характерних цифр, взятих на 1 грудня, що впливають на розцінку видань.

Щоб вийти у світ, книга проходить як відомо такі етапи, що оплачуються видавництвом: пишеться автором (а іноді ще й перекладається з иншої мови); виготовляються чи збираються малюнки, а з їх робиться кліша, коли книга ілюстрована; виготовляється, — купується папір; складається (набирається); друкується; фальцується і брошурується (зшивається); і ще іноді оправляється в палітурку. Авторський гонорар—плата за рукопис—до війни був у нас надто низький: в газеті—дві, три коп. рядок (біля 40 літер), а в журналі 25—30 р. аркуш; тільки деякі визначні письменники, що тільки й жили з цієї праці, одержували трохи більше, зате деякі автори не брали нічого за свою працю, хіба що скільки примірників gratis тієї книжки. Нині ж через загальну дорожнечу життя оплата збільшилась (хоч і не пропорціонально тій дорожнечі): за газетний рядок—7—10 коп., в журналі 100 і до 160 р. аркуш, а твори, видані окремою книгою, мають найріжкомантнішу розцінку чи то за все видання в залежності од числа аркушів (приблизно 100—300, а то до 2000 карб. аркуш), чи відсоток з ціни книги 10—15, чи просто скільки копійок з примірника виданої книги. Треба зауважити, що нині деякі наші автори, особливо так звані ходких книг, підручників то що, мають добрий гонорар

за свою працю. Найменше мають газетні співробітники, бо одержують за рядок менше, ніж наборщик.

Слідуючий пункт видавничої справи—малюнки, то тут грає ролю розцінка на кліші: до війни було 1½—3 коп. квадратний сантиметр цинку; а нині 20—30 коп. Отже, коли видавці не мають кліше з ранішніх видань, то теперішні складають чималий видаток у виданню, через те та ще через брак гарного паперу й доброї друкарської фарби—ілюстрованих видань виходить мало, а які і виходять, то мають сумний вигляд. Папір для друкування, що до війни коштував в залежності од якості: 8—20 коп. фунт, тепер—1 р. 50 к., 3 руб., а найкращих гатунків і нема. Так що тут різниця надто велика і яка чи не найсильніше впливає на ціну книги—мало не в 20 раз дорожче. Пояснюється це тим, що вироб паперу сильно зменшився по всій Росії, особливо після окупації Польщі і Литви, де було чимало папірових фабрик, а також заводів сирівцю, потрібного для паперу, і тепер де-що тільки доходить до нас з Білоруського району і, головним чином, з Фінляндії. Не малу ролю в розціні на папір грає ще так звана і всім відома спекуляція. Друкарні при купівлі за дорожче приладдя—черенки, фарбу і инш., збільшивши плату складачам, друкарям, брошуровщицям, в 8, а то і 10 раз проти плати до війни і до того ще зменшивши робочий день, теж збільшили і розцінку. Набор в залежності од трудности характеру: був 20—35—50 коп. за тисячу літер корпусу, а тепер 3 р. 50 к.—5 руб. Друк, дивлячись на кількість і число клішів (трудности приправки) був—1 р. 50 к.—3 р. тисяча аркушів, а нині—15 р.—30 руб.

Ще значніше збільшення плати за брошуровку, бо тут ще дужче підвищена плата робітникам і потрібні матеріали теж надто подорожчали (зшивальний дріт коштував 12 р. пуд, нині 260 р., наметка була 50 р. тепер 800 руб. пуд), так, що за тисячу аркушів (16 ст.) брали 75 к.—1 р., а тепер: 15—20 руб.

Сподіваюсь, що наведені числа вияснили розцінку теперішніх видань. З цифр виходить, що видатки на видання збільшились по друкарні в 10 раз, а за папір навіть у 20 раз, але все ж таки ціна книги ще не збільшилась у стільки раз (не рахуючи деяких чисто „комерційних“ видавництв, які на жаль і у нас почали з'являться). Причина не в тому, що тепер видавництва заробляють більше, бо коли раніше якась

книжка друкувалась, скажемо в 1000 прим., то тепер у 5, а то й десять раз більше, та й папір ставлять гірший. Через те єсть навіть книги, які коштують тільки у двоє, троє більше проти попередніх видань, як от історія укр. письменства С. Єфремова, друге вид. коштувало 2 карб., а тепер 5 карб., бо надруковано тепер в кілька раз більше і на трохи гіршому і купленому раніше папері. Ще легше пояснюється ціна на Історію України М. Грушевського, яка друкувалась на початку революції з стереотипу, (крім останніх аркушів). Констатуючи збільшення цін на книгу, на цю духовну страву, все ж у меншій мірі, ніж на страву матеріяльну, чи одяжу й инш., хочеться вірити, що й на-далі наші видавництва не будуть, вважаючи на велике число примірників видання і швидкий оборот капіталу, збільшувати непомірно ціни на книги ради патріотизма кешені.

Доводиться бажать це через те, що з'явилися, заснувалися нові українські видавництва, що мають сильний нахил до того патріотизму та навіть де-хто й з старих видавців проймається духом крамаря, звичайно вже на другий день, коли побачить, що книга має попит, переписує більшу ціну, видаючи ніби за нове инше видання.

Хотілося б, щоб славні, дійсно патріотичні традиції наших старих видавництв не було знехтовано в наші історичні часи.

Книжкова українська продукція в 1917 році.

Стаття С. Паночіні.

Перші два місяці 1917-го року—точна копія тих, лихої пам'яті, 30-ти місяців „Другої Великої Руїни“, коли здавалося, що не тільки друковане слово, а й живе, устне, зникне з лиця землі й лишиться в самих тільки музеях на пластинках до грамофону...

Тому, звичайно, ми й не взяли їх під розвагу, складаючи цей короткий і, досить неповний огляд української книжкової продукції за 1917 рік.

На великий жаль, ми для своєї праці не могли покористуватися великим матеріялом і, майже всі ті цифрові данні, які наводимо нижче, взяті нами з офіційальних відомостей, зібраних в канцелярії комісара міста Київ і доведених з перших чисел місяця березня цього року по 4 грудня.

Багато видавництв не подавало про себе ніяких відомостей... Інші-ж надсилали про себе неповні, випадкові звістки. Нарешті, треба зауважити, що майже всі ті книжки, що друкувалися на провінції або за межами України—також не були включені до офіційального списку, і ми нічого певного про них не могли дізнатись. Все це разом, звичайно, не могло сприяти докладності й повноті нашого огляду.

Але-ж і на підставі поданих нижче відомостей читач, хоч приблизно, зможе побачити, яким темпом розвивалася наша книжкова продукція, як вона піднеслася після оголошення волі друку.

Щоб краще було оглядати добуті нами відомости, ми поділили їх на певні відділи.

Першим друкованим словом українським, яке з'явилося незабаром по революції, були... ноти, а саме—„Ще не вмерла Україна“, яких було видруковано 3000 примірників.

Слідуючі випуски нот:

„Ще не вмерла Україна“	20.000
„Плач (1) запорозьців“	100
Я. Ярославенко. „Поклик і марш соколів“	5.000
А. Кошиц.—„Ми гайдамаки“	1.200

Другим номером по порядку — вийшла мапа України під таким заголовком: „Карта земель, де живе український народ“ (в числі 3.000 примірників).

Після мапи великою хмарою полетіли всякі заклики та відозви:

„Товариші солдати“	56.000
(Коал. Ради Київ. студ.)	
„До селянства на Україні“	10.000
„До українців професорів і преподавателів вищих шкіл“	Невід.
„Од Державної Думи“	Невід.
„Брати українці, вільні громадяне Російської Держави“	Невід.
Постанова Універсал Української Військової Ради, II березоля 1917 р.	10.000
„До українського народу“	100.000
„Народе український“	25.000
„До українського студентства“	25.000
„Громадяне-селяне землевласники“	2.000
„Селяне!“	30.000
„Відозва до людей, що живуть на Київщині“	10.000

Крім перелічених відозв та закликів, в офіційальнім спискові занотовано ще 28 номерів, які вийшли в числі від 200 примірників до 65.000, а разом, приблизно, дали суму в двісті з лишком тисяч примірників; з них цікаво виділяти:

„День українського національного фонду“	3.000
„Українська земля та український народ“ (з мапою)	20.000

„Українська справа і Київські большевики“	40.000
Бережіть Українську Народню Республіку“	65.000

Потрібно тако-ж одмітити три відозви російською мовою, які безпосередньо стосуються української справи:

„Резолюція малороссовъ по українському вопросу“	1.200
„Противъ насильственной украинизаціи Южной Руси—статья Шульгина“	30.000
„Наше отношение к украинскому вопросу“. Докл. Н. С. Сиркіна.	500

Збірники пісень:

„Пісні волі“	5.000
„Пісні волі“ (др. вид).	2.000
„Пісні волі“ (инш. вид).	23.000
„Збірник українських колядок“. Запис. А. Кошиц. Вып. 1-й.	1.200

Четверте по порядку місце займає агітаційна література:

Соціально-економічні питання. Лад держави. Самоврядування.

Ф. Волховський. „Як понав мужик у ярмо“	10.000
В. Садовський. „Капіталізм і соціалізм“	8.000
Д-р Осип Назарук. „Суспільні класи, боротьба клас, буржуазія, пролетаріят, капіталізм і організація“	23.000
І. Чопівський. „Економічні справи України“	12.000
М. Міхновський. „Спадщина тиранів“	3.000
С. Єфремов. „Як люди прав собі добувають“	100.000
Його-ж. „Як визволитися робочим людям з бідности“	50.000
„Якого ладу нам треба“	50.000
В. Королів. „Про народне самоврядування“ (два видання)	50.000
Вл. Короленко. „Кінець царської власті“ . Пер. О. Волошина.	15.000
М. Мандрика. Коротенька історія кредитової кооперації на Україні та на її околицях	3.000
М. Загірня. „Про державний лад у всяких народів“	25.000
Григорьев-Наш. „Якої республіки треба бідним людям“	11.000
В. Бойко. „Земство і народні управи“	27.500
В. Садовський. „Професіональні союзи“	15.000

Історичні брошури.

В. Грінченко. „Як жив український народ“	100.000
А. Кащенко. На руїнах січі	10.000
Л. Пегельський. „Історія Української Держави й боротьба за її відбудування“	5.000
Історія українського народу“	20.000
М. Грушевський. „Переяславська умова України з Москвою 1654 року“	10.000
“ „друге видання“	8.000
В. Грінченко. „Як жив український народ“ (др. в)	25.000

Рідна мова. Рідна школа. Просвіти.

М. Левицький. „Рідна мова“	12.000
М. Грушевський. „Про українську мову і українську школу“	25.000
В. Грінченко. „Якої нам треба школи“	50.000
„Просвітні Товариства на селі“	10.000
М. Возняк. „Наша рідна мова“	15.000
І. Стієнко. „Рідна мова в українській школі“	5.000
Його-ж. „Вчимося рідної мови“	5.000

Автономія. Федерація.

М. Грушевський. „Якої ми хочемо автономії і федерації“	20.000
Крижановський. „Автономія України і Всеросійські Установчі Збори“	10.000
С. Вікул. „Автономія України“	50.000
М. Грушевський. „Якої ми хочемо автономії і федерації“ (др. вид).	30.000
„Чи є в нас по закону автономія“	25.000
М. Порш. „Автономія України і соціально-демократія“	25.000
В. Леонтович. „Автономія, її наслідки й страхи перед нею“	4.300
С. Русова. „Що є автономно-федеративний лад“	3.000

Установчі Збори. Виборче право.

М. Загірня. „Про виборче право“	30.000
Й-ж. Друге видання.	50.000
В. Бойко. „Як вибрати у повітові Народні Ради“	10.000
Д. Порхун. „Що таке установчі збори і кого до них вибрати“	10.000
„Як вибрати до установчих зборів“	30.000

Національне питання.

Ф. Матушевський. „Права національних меншостей“	12.000
В. Грінченко. „Де ми і скільки нас“	25.000
М. Черкавський. „Національне питання в Росії“	12.000

Земельна справа.

„Земельна справа в Новій Зеландії“	50.000
М. Кушнір. „Земельна справа на Україні“	25.000
М. Дешевой. „Земельный вопрос на Украинѣ“	30.000

Війна. Військо.

„Відносини до війни“—промова підп. М. Міхновського.	20.000
С. Піменова. „Постійне військо та народня міліція“	50.000

Загальні огляди. З біжучої хвилі.

М. Грушевський. „Вільна Україна“	30.000
Статті з останніх днів.	30.000
Його-ж. „Хто такі українці і чого вони хочуть“	30.000
Його-ж. „Звідки пішло українство і до чого воно йде“	30.000
Його-ж. „Хто такі українці і чого вони хочуть“ (др. вид).	30.000
Його-ж. „Звідки пішло українство і до чого воно йде“ (др. вид).	30.000
С. Єфремов. „З нашого життя за рік 1913-й.“	1.200

М. Грушевський. „Українська Центральна Рада й її універсали—перший і другий“	13.500
Його-ж. „Вільна Україна“ (вид. др.)	12.000
Григорьев-Наш. „Хто ми й що нам робить“	30.000
М. Грушевський. „Україна й Росія. Переговори в справі нового ладу“	11.000
О. Саліковський. „Чого домагаються українці та інші народности Росії“	4.300
М. Сріблянський. „З біжучої хвили“	10.000

Варто до цього списку додати тако-ж дві брошурки на російській мові:

І. Эльперинъ. „Что говорят великороссы объ украинцяхъ“	10.000
„Протестъ Совѣта Университета Св. Владимира противъ насильственной украинизации Южной Россіи“	5.000

Далі стоять статуты ріжних організацій і програми партій:

Статут Т-ва Укр. Каубу Військового ім. Гетьмана П. Полуботка у Києві	5.000
„ укр. техн.-агрон. Т-ва „Праця“	1.000
„ „ акц. Т-ва „Добробут“	1.200
„ „ Правничого Т-ва.	500
„ Центр. Ком. охорони пам'яток старовини і мистецтва на Україні.	1.200
„Збірник Адміністративно-громадських Статутів, виданих Київським губ. Вик. Комітетом“	9.000

Статутів „Просвіт“ і „Просвітних гуртків“ зареєстровано—три, в кількості 200—800 друкованих примірників.

Книжечка „Ворітеся—поборете! Хто такі соціалісти-революціонери і чого вони домагаються“—друковалася в 100.000 пр.; програми інших партій доходили до 10—15.000.

Слідуюче по черезі місце займає—**красне письменство**:

С. Черкасенко. „Вони перемогли“ (опов.)	1.500
М. Загірня. „Два горя. Через віщо не вподобав Максим у Харькові життя“ (опов.)	2.000
І. Федорченко. „Летюча зоря“	1.000
Т. Шевченко. Заборонени поезії	5.000
М. Шаловал. „Лісові ритми“	2.000
Л. Українка. „Одержима“	3.000
Б. Грінченко. „Брат на брата“	6.000
Т. Шевченко. „Сон“	23.000
Його-ж. „Царі. Саул. Юродивий. Молитви“	30.000
Його-ж. „Заповіт. Міні однаково. Я не нездужаю. Суботів. Розрита могила. Чигирин. Осій глава XIV. Бували війни“	50.000
Його-ж. „Заповіт“ (окр.)	10.000
І. Федорченко. „Коло смерті“	5.000
О. Кобилянська. „Юда“ (повесть)	10.000
О. Олесь. „Хвесько Андібєр“	19.000
Б. Грінченко. „Хома Макогін, убогий наймит“	40.000
Т. Шевченко. „Царі. Саул. Юродивий. Молитви“ (др. вид.)	5.000
Б. Грінченко. „Нова сем'я. Було, є, буде“	20.000

Його-ж. „Сам собі пан“	30.000
О. Олесь. „З журбою радість обнялась“	10.000
І. Нечуй-Левицький. „Запорожці“ (Легенда)	5.500
І. Федорченко. „Напередодні. Пісні волі та недолі“	5.000
М. Коцюбинський. „Пятизлотник“	10.000
Його-ж. „Дорогою ціною“	8.000
І. Федорченко. „По закону і інші оповід.“	5.000
Б. Грінченко. „Нова сем'я. Було, є, буде“ (др. вид.)	16.000
Трістан Бернар. „Пригода 7 квітня. Ком. на 1 д.“	5.500
Дмитренко. „Кум мірошник, або сатана у бочці“	10.000
Б. Грінченко. „Нахмарило“ (ком.)	8.000
І. Франко. „Панські жарти“, поема	30.000
Л. Старицька-Черняхівська. „Кайн та Авель“	5.000

Не забув обдарувати нас 1917 рік і преславною макулатурою, яка репрезентована двома „книжечками“:

Граматки й читанки.

Т. Лубенець. „Граматка“ (з мал.)	30.000
Б. Грінченко. „Українська граматка до науки читання й писання“	100.000
Т. Хуторний (Т. Лубенець) „Читанка. Перша книжка після граматки“	50.000
С. Черкасенко. „Початок“ Граматка до науки читання й писання“	130.000
Б. та М. Грінченкі. „Рідне слово“ Читанка	100.000
С. Черкасенко. „Рідна школа“	100.000

Граматика.

О. Курило. „Початкова граматика укр. мови“. Ч. 1. 20.000

Підручники математичні.

Я. Чепіга. „Задачник для початкових народніх шкіл“. Рік—1-й. 100.000
Його-ж. Рік—2-й. 100.000
В. Шарко. „Арихметика“. 30.000
„Проект Геометричної Темінології“. 5.000

Про *словники*, на жаль, не маємо ніяких офіційальних відомостей. До певної міри до підручників можемо залічити й книжку В. Дубровського — „Московсько-українська фразеологія“, яка вийшла в числі 25.250 примірників.

Також зле зареєстровані книжки для дітей.

Так, маємо відомости лишень за такі твори:

Б. М. та Н. Грінченки. Оповідання про дітей	1.000
Б. М. та Н. Грінченки. Оповідання про хлопців	1.000
Б. М. та Н. Грінченки. Оповідання про дівчат	1.000
Б. Грінченко. Про хлопця, що боровся з морем	1.000
П. Грінченко. Про „Мопса“	1.000
„ Про малого Якова Коннора. Про італійського хлопця	1.000
М. Грінченко. Малий писарь	1.000
„ Про Настю шкоду	5.000
Н. Грінченко. Про Dossi	5.000
„ Едіта й злодій	5.000
І. Франко. „Лисичка кума. Вовк старшиною“	50.000
С. Васильченко. „Княженко. Осетинська казка“	6.000
Мамин-Сібіряк. „Лісова казка“	6.000
Його-ж. „Упертий цап“	11.500
О. Коннор-Віліньська. „Марусіна ялинка“	3.000
С. Черкасенко. „Гараськів великдень“	25.000
Його-ж. „Маленький горбань“	25.000
М. Загірня. „Загадки віршовані“	10.000
Дзелень-Бом! Збірник віршів	10.000
Малюйте діти! Книжечка для розмальовування	15.000

Останні книжки, подані в офіційальних відомостях, можна розбити по таких відділах.

Історія. Історіографія.

М. Грушевський. „Ілюстрована історія України“	38.000
Його-ж. „Всесвітня історія в короткім огляді“, в. II.	14.000.
Його-ж. „Всесвітня історія в короткім огляді“, в. I.	15.000
Його-ж. „Всесвітня історія в короткім огляді“, в. III.	10.000
С. Русова. Чехія та її національне відродження	2.000
В. Розовь. „Южно-русскія грамоты“	400

Історичні оповідання.

О. Островський. „Руйнування Батурина“	10.000
М. Комарь. „Запорожські вольності“	6.000
І. Федорченко. „Погробоць Запорожської Січі“	10.000

Педагогіка.

С. Русова. „Нова школа“	20.000
В. Чередниченко. Захистки для селянських діток у літку	10.000
С. Черкасенко. „Шевченко й діти. II—Шевченко педагогом“	20.000
Чепіга, Я. „Самовиховання вчителя“	20.000
Його-ж. „Методичні замітки до навчання грамоти по звуковому методу“	20.000
Панасенко. „В сучасній школі“	20.000

Історія літератури.

С. Єфремов. „Історія українського письменства“	20.000
--	--------

Ветеринарія.

В. Королів. „Як вибрати коня“	15.000
---	--------

Біографія. Спомини. Автобіографія.

М. Коцюбинський. „Іван Франко“	50.000
М. Садовський. „Спомини з Російсько-Турецької війни 1877—1878 р.р.“	5.000
М. Драгоманов. Автобіографія	7.000

Інформаційний Відділ.

К. Шероцький. „Кієвъ“. Путів.	2.500
Доклад Укр. Центр. Кооперативни Ком.	1.500
Про півд. Укр. Коопер. банк	Невід.
Одривний календарь „Час“ на р. 1918.	87.000

Уже на підставі цих неповних відомостей можна бути певним, що ми, нарешті, переступили межу „зачарованого кола“, межу ганебного *восьмого місяця*, на якому перебували до війни серед народів Російської держави по своїй книжковій продукції. Яке тепер місце займемо—сказати не можна, не маючи даних про продукцію інших націй, але більш-менш догадуватися можемо. Це особливо легко зробити, коли прирівняти цифри нашого огляду до цифр, які мали до війни. Треба згадати, що тоді тільки ілюстрований листок з біографією Т. Шевченка (вид. „Час“) мав тираж 100.000 пр. та ще нарівні з ним йшов „Чорний цар“ Е. Чикаленка (Петербур. вид.), але ж в 7—8-ми виданнях. Навіть одривний календарь „Час“ в 1914 р. було друковано тільки в 25.000 примірників, а „Кобзарь“ Т. Шевченка, під ред. В. Доманицького не піднімався по-над 10.000 для одного видання. Для інших книжок нормальним накладом були цифри: 1.000, 3.000 і не більше 5.000.

Коли ще додати, що на Україні виходять нині десятки журналів і газет, ми можемо своє завдання—показати на яку ви-

сочинь піднялася продукція нашого друкованого слова—вважати виконаним.

Кінчаючи наш короткий огляд, мусимо зауважити те, що українська книжка не втратила з розвитком продукції і попиту на неї—однієї доброї старої риси, а саме—лишлася, як і була, дешевшою від російської*).

Про пошану до книги.

Стаття С. Єфремова.

Що наш книгарський ринок переживає тяжкі часи—про це річ зайва й говорити, бо це стало вже звичайною фразою. Звідусюди чуємо скарги та нарікання, а то й просто крик розпачу—книжки, книжки давайте! І на ці крики книгарський ринок відповідає повною безпорадністю: задовольнити величезний попит на книжку він просто не може. Вичерпаний ще за часів попереднього лихоліття, ринок тепер не впроється з тими вимаганнями, що ставить йому розбурканий од вікового сну край і що-дня полиці наших книгарень порожніють, а натомість нового матеріалу не прибуває такою мірою, щоб ті порожні місця закрити.

Але є в нашій теперішній книжковій продукції ще одна ганч, яка теж не мало може заважити в розвитку нашої культури. Вперше тепер українська книжка широкою хвилею пішла по Україні, вперше зазірнула до таких куточків та суточок, до яких не було передніше ходу книжці. Вперше книжка зробилась продуктом масового споживання. І зовсім не байдуже, якою та перша книжка завітає в нові місця й до нових людей, у якому образі й яким виглядом лишиться вона по собі перші вражіння. Адже ці перші вражіння часто зафіксуються на-віки, з них складатиметься розуміння про книжку взагалі, на них виховуватиметься, кажучи загально, смак тієї публіки, що вперше задовольняє з теперішніх видань свій інтелектуальний голод. З перших вражіннів складається звичайно непереможний образ річі й тому психологічно вони величезну вагу мають. Які ж будуть ці перші вражіння од книги, найперше од її зверхнього вигляду?

Надзвичайно вбогий, безнадійно сірий образ уявляє з себе наша теперішня книга своїм зверхнім виглядом. Сірий, часто в

одній книзі неоднаковий папір, брудний друк збитим шрифтом, нечепурний вигляд—ганчірка ганчіркою—такою являється здебільшого теперішня книжка, нечепурна, періста, зайлозена. Веселенькі кольорові обгортки так само одходять в безвість минулого і це ще побільшує оте сіре вражіння од теперішньої сірої книжки. Тавро поспіху й неохайности міцно лежить на книжковій продукції, немов не духову поживу для розбужених мас готують люде, а нудну й нецікаву повинність одбувають. Про цю неохайність особливо свідчить коректа—часто така недбала й потворна, що читати таку книжку суцця мука навіть для людини, що звикла добре до книги. Сама титулова, зверхня картка—ота сорочка книжки—показує здебільшого про повний занепад смаку: наліплено заголовків—і потрібних, і непотрібних, немов на плакаті, а то ще й ні до ладу, ні до прикладу який-небудь популярний лозунг додано, на зразок отого неминучого: „Нехай живе (sic!) федеративна демократична республіка!!!“ І це не тільки на агітаційних брошурах буває, а й, напр., на творах Шевченка, які видаються звичайно не за-ради федеративної республіки, а самі по собі вартість мають. Вулиця, базар втислися і в книжкову продукцію й наліпили на неї виразну ознаку крамарства, перекупного духу, наживи й тієї житейської суєти, що становить неодмінну й неминучу познаку всякого базара.

Звичайно з технікою друкарською тепер річ занадто важка, але не самий занепад техніки тут винен,—треба на рахунок чимало поставити й занепадові смаку до гарної чепурної книги. Старі наші видання, напр., XVII віку, не мали й тині тієї техніки, якою ми тепер орудуємо, але гляньте, з якою любовістю їх роблено, як друкарь силкувався прикрасити свої видання, як дбав про зверхній вигляд їх! Можна б і з нашими вбогими засобами принаймні задрукованих ганчірок не плодити, аби охота була! Можна з простотою зверхнього вигляду еднати й художність видання, або хоч не ображати елементарних вимагання гарного. В охоті, в смакові вся сила. Коли ми не можемо олівити, напр., паперу, бо за теперішніх часів доводиться брати, який єсть, то можемо—бо це од нас залежить—на данному папері друкувати по своїй уподобі, надавати зверхність книжці таку, щоб вона не кричала про своє вбожество, не підкреслювала його немов умисне, щоб не виховувала в читачеві байдужости до зверхнього вигляду книжки, не привчала його

*) В дальших числах „Кн.“ редакція має подати відомости про книжкову укр. продукцію за кордоном.

дивитись на книжку, як на якусь ганчірку, яку тільки викинути, коли потреба минеться. Книжка, коли вона має широкій збут, служить найкращим провідником смаку і культури навіть своїм зверхнім виглядом, і не треба цього забувати. Любов до книги, що виявляється в піклуванні й про її зверхність, переходить також на читача і його теж виховує в такій же любові та пошані до книжки. Цього потужного фактора культурності не треба нехтувати, а надто за нашого часу, коли книжка робиться річчю масової потреби і споживання. Більше дбання, більше охайности, більше пошани до книги—то й ця пошана переходитиме і в маси і сама книжка більш культурної роботи зробить.

З преси.

Книжковий голод в Московщині.

В кількох числах „Бібліографічного Ежем'сячника“, що видається в Москві під редакцією І. В. Владиславлева, раз-у-раз одмічається те без-

порадне становище, в якому тепер пробуває справа видавнича у Великоросії.

„Нема книг!.. Книжкова криза переходить в гострий книжковий голод,—пише часопис.—Не насувається тільки, а вже вщерть насунулась величезна погроза культурі, погроза революції, бо без підняття політичної свідомости народу не можна зміцнити захоплених позицій... Село в буквальному розумінні духово голодує... Становище справи настільки безпородне, що як би вже не напружувалась громадська та приватна ініціатива,—вона не зможе управитись з грандіозністю стоячого перед нею завдання“...

Часопис вважає, що для такого виняткового часу треба як найскорше вжити й виняткових заходів. Він гадає, що негайно потрібна поміч цій справі з боку держави і в масштабі державному. Поділяючи ці думки, думаємо, що й у нас державній владі треба було-би звернути свою увагу на цю справу, бо ж поки московська книжка мала й час і засоби для того, щоб дійти до мас, то перед нашою стоїть іще й завдання протоптати до народу стежку. І коли ті стежки тепер скрізь намічаються, то треба, щоб вони не залишалися порожніми шляхами...

Критика і бібліографія.

І. Історія.

241, 242, 243 *М. Грушевський*. Всесвітня історія в короткім огляді. Частина перша, Петроград, 1917, 221 стор., ціна 1 крб. 75 коп. Частина друга, Київ, 1917, 176 стор., ціна 2 карб. 50 коп. Частина третя, Київ, 1917, 143 стор., ціна 2 карб. 50 коп.

З вступу до „Всесвітньої Історії“, ми бачимо, що автор хотів „в короткій і приступній формі дати перегляд історії людства від початків культури до нинішніх часів, так, щоби він годився і на те, щоби дати перші відомости людині, яка тільки починає знайомитися з минувиною, і на те, щоби людині, яка вже не одне прочитала з історії, дати суцільний погляд на історію розвою культурного і політичного життя народів.“

Таким чином, автор не претендує ні на те, щоби його книжки могли бути підручником за для шкіл середніх, або вищих, ні на те, щоби вони давали читачеві нові відомости про історичні факти. Його завдання значно вузше: він хоче дати тільки „огляд“ в повному значінні цього слова, огляд, який для одних з'являвся би тим фундаментом,

на якому б вони могли будувати даліше студіювання науки, а для інших—засобом привести до системи розрізнені знання історичних подій.

Можемо сказати, що автор досягнув обох, поставлених собі завдань. Його огляд, написаний надзвичайно цікаво, передає остатні висновки історичної науки що до звязку між собою життя цілого світу. З величезним умінням автор злучує в одну спільну картину історію Азії, Європи, Африки і навіть Америки, при чім останню вводить в загальну систему не з тих часів, коли вона була відкрита Колумбом, а з часів перших початків історичного життя,—спосіб, ще не уживаний в популярних книжках, але—треба визнати—надзвичайно влучний: у читача залишається в голові не купа якихсь, нічим не з'язаних між собою фактів, а послідовна система розвитку людського роду од самих початків. Перед очима читача проходять один за другим перші геологічні періоди життя земної кулі: третичний, з якого не залишилось слідів людського життя; діювіяльний, коли ми знаходимо перші сліди

людини; алювіяльний; доби палеолітична, неолітична і металічна. В коротких рисах, але дуже яскраво використавано автором для цих періодів всі здобутки археології і філології, а тому, коли читач переходить до так званої „історичної“ доби, вона з'являється перед ним не як щось осібне, а як логічний наслідок усього попереднього життя людскости.

В першій книжці автор описує нам історію сходу, старої Америки, античної Греції і Риму і так званих „середніх віків“ до половини XIII віку після Р. Хр.; в другій—історію світа з XIII до XVI віку, в третій—історію XVII і XVIII віків—до французької революції. Як бачимо, в такому розкладі є велика нерівномірність, бо мало не стільки ж присвячено двом-трьом вікам, скільки цілій історії людскости за кілька тисяч років історичного і десятки тисяч років доісторичного життя. З одного боку такий план є цілком зрозумілий, бо взагалі ближчі часи дають нам багато більш певного матеріялу, ніж часи далші, про які ми часто не маємо нічого, крім матеріялів археологічних та де-яких легенд. Але все ж таки присвячення історії античної Греції і Риму всього 50 сторінок гріба визнати хибою автора. Автор в своєму вступі роз'яснює цей факт тим, що він хотів, „щоби читач можливо легко і скоро перебіг, не застрявши, через старші періоди і ширше, з-розумінням, придбанням од уважного прочитання перших частин, розчитався в часах новітніх“ і обіцяє в короткім часі видати ширший перегляд історії старших часів. Таким чином, автор дивиться на свою першу книжку, лишень як на вступ до історії „нових часів“. Але тоді було б більш зручно й назвати історію не всесвітньою, а „історією людства від XIII віку після Р. Хр. з пояснюючим вступом“.

Власне через короткість першої книжки історії в ній є де-які хиби, які можна закнути авторові. Так, на стор. 62-64 автор каже, що культура геленська розвинулася на руїнах культури егейської, але про зміст цієї останньої майже нічого не оповідає, хоча археологічна наука недавніх десятиліть дала нам для того величезний матеріял. Там же автор каже, що за егейською пішли „хвилі“ геленські-ахейська, еолійська, іонійська і дорійська, але не пояснює, що це були осібні геленські племена. На ст. 205 автор з'ясовує дуже докладно позитивні прикмети середньовічного лицарства, і тільки двома словами згадує про його негативні сторони, чому в читача повинно за-

лишитись однобоке вражіння про це історичне з'явище.

Де-які думки автора можуть викликати суперечки. Так, наприклад, думка, висловлена на стор. 114 першої книжки про те, що „гадка Константина оцертися на помочи християнства була щаслива і дала імперії (Західній Римській) можливість продержатися ще ціле століття“, зовсім не може бути визнана безспірною; історична наука взагалі має навіть цілком протилежний погляд на християнство, визнає його з його традиціями, цілком протилежними римській державній ідеї, одною з головніших причин загибелі римської держави. Та й сам автор (стор. 123-124 першої книжки) в значній мірі поділяє погляд на християнство, як на релігію шкідливу для римського державного укладу. Оповідаючи про секту богемилів в Болгарії (кн. перша, стор. 190), автор каже коротко, що так там називались Маніхеї. Це не зовсім так: богомили з'явилися в X віці і були тільки відгуком секти маніхеїв, яка існувала в Персії і була знищена в VI столітті; в тих сектах спільне—це так звані „дуалізм“, себ то признання двох божеских сил—доброї і лишої, які борються між собою, але в подробицях між обома сектами є велика різниця.

Не можна погодитись ще з автором і в тому, що він, коли ділить історію на періоди, залишає поділ на „середні віки“ і „нові часи“. Правда, він вказує на те, що цей поділ стосується лишень Європи, однак власне в ті самі періоди вкладає й історію всього світа, для якої цей поділ цілком штучний і не характерний.

Ми вважали за обов'язок одмітити вище згадані хиби, але повинні визнати їх настільки дрібними і незначними, що вони цілком не псують того гарного вражіння, яке робить взагалі історія М. Грушевського. Де-які місця в цій історії варті того, щоби їх окремо одмітити. Взяти хоча короткий, але надзвичайно яскравий опис розповсюдження християнства (в формі несторіянства) від III до XIV віку в Азії (Туркестані, Сибіру, Індії, Тибеті, Китаї),—річ, про яку в популярних книгах по загальній історії рідко можна прочитати. Дуже влучно характеризувані причини появи цивільної влади пап римських, боротьби папства з імперією, появи реформації, розвитку „просвіщеного абсолютизму“, і т. и. Історію політичну уміло з'язано з історією культури матеріяльної і духової (мистецтва, науки, церкви).

Через все вище-згадане видання „Всесвітньої історії“ можна вітати, як безумовно

цінну вкладку в нашу популярно-наукову літературу.

К. Лоський.

244 *Козаччина*. Видання Полт. Спілки споживчих Товариств. Полтава, 1917, 46 сторінок, ціна 20 коп.

Невідомий автор цієї книжечки хотів, видно, зложити коротеньку історію України, а втяв таке, що москалі звивають: „Не любо, не слухай“. На його думку теперішній стан України такий: „всі 35 мільонів нашого люду тяжко працюють, а пани Московські та Польські гуляють по всій Україні, радіючи, що зграбували нас“. Відкіля взялась отся дивна Україна, автор не каже, а розпочинає її історію з того, коли „весь наш край складає укуні з Литвою одну державу, якою правив князь, що сидів у Литві, але був нашого роду“. Вся держава управлялася Лит. Статутом, по силі якого „селянам вільно було посідати землю, скільки кому потрібно“. Була й Січ, „а ті воляки що мали зброю та воювали з Татарами, називалися гетьманами(!)“. Трохи не найпоганішим з цих гетьманів був Петро Сагайдачний, бо завів козацький реєстр „тільки в 40000“ та „домогався, щоб пани українські з старшиною та Київським митрополитом мали однакове право на сеймах з польськими магнатами“, а на те „не зважав, що для народу однаково, чи буде його низискувати пан та під український, чи польський“. Не кращі були і всі інші гетьмани, що бажали зробити Україну самостійною державою та змагалися ширити на Україні просвіту“, а того „не домогались, щоб вся земля належала вільним хліборобам“. Оповідаючи про козацькі повстання, автор з якоюсь особливою осолодою малює сцени, як „пани катували людей, рубали їм руки й ноги, живцем жарили на легкому огні, з живих здирали шкуру, різали на шматки, дітей у казанах варили, жінкам груди деревом витискали“, а люде в свою чергу: „панів, пань, панянок старих і малих різали, вішали, роздирали пополам, виривали шматками мясо, сверлили очі“ і т. и. Хмельницький був такий же недбайливий до народу гетьман, як і Сагайдачний. Тільки й відпочила Україна на короткий час, як прилучилася до Московського царства у 1654 р. Та ще був користний для українців Гадяцький договір Виговського, бо „після Гадяцьких умов на Україні не повинно бути ніякого кріпацтва. А після того настала руїна, що „тягнулася цілих півтораєста років (?) і тоді „до нащадку Україну зруйновано і обернено у пустиню, де лиш хижі звірі блукали“.

Тут би й кінець книжечці; так ві, вона ще тягнеться довгенько, бо виявляється, що пустиня якимсь дивом знову ожила... Але ми вже не хочемо продовжувати отсі теревені. Жалься, Боже, тих людей, яким, замість правдивої історії, вбивають в голови таку нісенітницю!

Ор. Левинський.

II. Публіцистика.

245 *В Левинській*. Царская Россия и украинский вопрос. Стор. VII+104. Женева, 1917.

Книжка д. Левинського, як видно з передмови, написана ще перед революцією й призначена для чужої, російської публіки, щоб дати їй інформаційний матеріал про українську справу в певному освітленні.

257

Але в більшості заснована на історичному матеріалі й перевята виразною ідеологією, вона й тепер ще не застарілась і залюбки її прочитає й український читач, якому здебільшого факти з нашого давнішого й недавнього минулого відомі. З цього погляду найцікавіший, певне, буде, останній розділ книжки,—як-раз той, що чужому читачеві його автор радить проминути. Аналізом подій з світової війни д. Левинський руйнує ті ілюзії, якими жило досі українське громадянство, всі оті чужі „орієнтації“, й установляє останніми рядками ту єдину „орієнтацію“—українську, якої держались і раніше більш вдумавві українські публіцисти й яка тепер зробилась загальною серед українських мас. Народ „кує сучасне во ім'я кращої будуччини“—ці кінцеві слова з книжки д. Левинського дуже добре характеризують ту орієнтацію, а разом і запопадливу роботу, що твориться тепер на Україні. І це добрий висновок з усієї книжки.

Книжка користна, але тим прикріше вражають деякі фактичні помилки автора. „Самъ ученый Милуковъ въ 70 г.г. въ своей статьѣ“ „Вопросъ о малороссійской литературѣ договаривался“ і т. д.—полемизує д. Левинський, додаючи зараз же: „правда, теперъ онъ совершенно измѣнилъ свою точку зрѣнія“ (стор. 49). Павло Милуков у 70-х роках був певне ще гімназистом і ніяких статтів не писав, а названа праця належить Милукову ж, та не тому, і через це, очевидно Павло Милуков не міг своїх поглядів змінити. На стор. 66-тій д. Левинський пише, що Костомаров, вернувшись з заслання, занехаяв ідеї Кирило-Мефодієвського братства й ніколи більш про них і не згадував. Це неправда, та й сам д. Левинський це знає, бо на стор. 69 цитує з відомого Костомаровського листа до Герцена уривки яскраво федералістичного змісту, додаючи, що в основу листа „легли ідеї Кирило-Мефодієвського братства“. Двічі д. Левинський згадує працю Драгоманова „Пропаший час“, називаючи її „писанной имъ передъ самой смертью и потому не оконченой“ (стор. 76 й 86). Це теж неправда. „Пропаший час“ написано ще на початку 80-х років і навіть надруковано, як частину VI тому женевської „Громади“ тільки не випущено в світ, бо „Громада“ припинилась і надруковані аркуші VI тому так і залежались нікому невідомі, аж поки витяг їх і передрукував Павлюк. Отже еволюція поглядів Драгоманова була не зовсім така, як хоче довести д. Левинський.

258

на підставі зовсім не останньої його праці. Дрібніших помилок тут не торкатимусь.

Сергій Єфремов.

246 *Й. Маєвський. Федералізм.* Видавництво „Конфедераліст“. Лубні. 1917 р. Стор. 16. Ціна 25 коп.

Авторові, як він і сам признається (стор. 15), подобається одна державна форма, форма, котра, до речі сказати, ніде не прищепилася, форма не життєва, переходова: конфедералізм. За що саме він її вполював—нам тут не каже, але через те, що має свою вибранку, йому не подобається не тільки автономія краю, а навіть і сама федерація. Правда, т. Маєвський так не висловлювався, а говорить: „в Росії федеративний лад не можливий“. І позаяк цього він в своїй книжці не довів, то негативно відношення до федерації доводиться з'ясувати його сімнатією до конфедерації, та й більш нічим.

Зате автор пробує з'ясувати, що таке суверенітет і кому він належить за конфедерації та федерації, а також подати різниці цих двох форм. Загалом це йому більш-менш вдається, але для такої короткої брошури немало все таки й неточностей. Так, він революційному соціалізму приписує ідею належності суверенітета народові, тоді як така ідея почавшись од Русо, існувала вже тоді, коли слова соціалізм ще не існувало. „Найцікавішою із сучасних конфедерацій“ є державна група, пише далі автор, що складається з Великобританії та Канади, Австралії та південної Африки. Це дуже й дуже спірна річ, але здамось на свідка, котрий об'єктивно описує всі форми державного життя, в даннім разі на проф. Лазаревського, який (на стор. 219 „Русское гусуд. право“, Том I. Изд III. 1913. СПб.) говорить далеко не те, а саме: „Наибольше грандиознымъ примѣромъ примѣненія началъ автономіи является современная Британская Имперія“. Основ автономії, навіть не федерації,—хоч по Еллінеку Англія де далі, тим виразніше стає на шлях федерування, чого не одмовляє й Лазаревський.

Ще одно. На стор. 10 читаємо: „Необхідно добре пам'ятати, що в федерації суверенітет зістається за союзними державами“... Знов ризикуване, знов хистке та спірне твердження: лише при конфедерації суверенітет безперечно зістається за державами союзу, бо конфедерація є міжнародна згода. В федерації ж і федеральна держава (напр. Сполуч. Штати) є державою і окремі держави, що входять в склад її (штати, а для Германії—Прусія, Баварія і т. д.) суть теж держави. Перша, федеральна держава, є суверенною. Про це ніхто не сперечається. Щоб же й складові її частини мали суверенітет, це мало ким визначається, більшість же вчених публіцистів такі держави вважають несuverенними.

О. Мицюк.

247 *Проф. И. А. Линниченко. Малорусский вопрос и автономія Малороссіи. Открытое письмо М. С. Грушевскому.* Стор. 40. Петроград—Одеса, 1917 р. Ц. 50 коп.

Не знаю—навіщо і кому знадобиться оця брошура одеського професора, випущена під голосною й претензійною фірмою „Энциклопедической библиотеки обществѣдѣнія“. Маємо тут трохи історії, трохи публіцистики і дуже багато чисто обивательського філософствування на тему „веревка что такое?“ Видко з його, що проф.

Линниченко не задоволений з сучасних форм українського руху й своє незадоволення виливає а la Петро Струве. Тіж самі страхи перед роздвоюванням того, що ніколи одним не було, та сама аргументація, ті самі суперечності—і все це нудно, довго, тягуче й не без фактичних та логічних помилок. Людям, знайомим з справою, брошура проф. Линниченка нічого не дасть, людям незнайомим—так само. Отже питання—про кого дбав автор, видаючи свою балаканину—так і лишиться без відповіді.

С. Єфремов.

248 *М Драгоманов.—Автобіографія.* Видавництво „Криниця“. Стор. 59. Київ, 1917 р. Ц. 60 к.

Автобіографія Драгоманова,—власна автобіографія з р. 1883-го й додаток до неї з р. 1884-го,—в оригіналі, російською мовою, надрукована була вже двічі. Вперше подав її небіжчик Павлюк у своїй книзі про Драгоманова р. 1896, вдруге передрукував її журнал „Былое“ р. 1906. Тепер маємо цю інтересну річ і в українському перекладі.

Для біографії й характеристики великого українця ці автобіографічні замітки мають вагу першорядну. І це не тільки через те, що вони вишли з-під пера його ж таки самого, а й через свій, скажу так, метод. Бувши скрізь і всюди надзвичайно точним і по спроможності об'єктивним, Драгоманов і в автобіографічних замітках додержує цієї точності й спокійного об'єктивного тону, і заразом подає генезу як своїх поглядів, так і більшості визначніших своїх праць. Тому-то в автобіографії, доведній до останніх літ автора, маємо ніби канву для його докладної біографії,—таке щастя не часто трапляється в літературі про визначних людей.

Переклад (якогось І. Ланового)—середній,—для Драгоманова не гріх би похити було й про кращий. Трапляється густо помилок, що мають не індивідуальну, а загальну тепер у нашій літературній мові природу („нехтування російською літературою“ „опанував нею“, „опинялись“, „абі“ зам. „щоб“ „по поради“, „чернигівці“ зам. „чернігівці“, форми на „ший“—запанувавши, „ні скільки“ зам. „ні трохи“, систематичне плутання і та й, то-що). Коректа убійча, надто в чужих словах. Є сторінки що буквально таки рябіють од помилок.

С. Єфремов.

III. Економіка.

249 *Агроном А. П. Хамардюк. Що треба знати всім, а особливо хліборобам і агрономам про земельне питання.* Миргород. 1917 р. 53 ст. ціна 1 р.

Автор так уявляє собі завдання своєї розвідки: „в часи революції не можна зустрінути літературної роботи, котра б освітила хоть потрохи і в популярній формі всі головні ті питання земельні і вияснила б їх звязки“. Маючи на увазі, що тепер, коли земельне питання стало, як саме гостре питання часу, що потреба в такому творі є і серед хліборобських інституцій і серед окремих діячів, він наваживсь своєю книжкою поповнити проріху сучасної народньої літератури.

Завдання почесне і, як бачимо, справді відповідає сучасним вимогам громадського життя і виконується вже автором взагалі досить ґрунтовно і з розумінням тієї справи, за яку він береться.

В роботі тов. Хамардюка даються: 1) Загальні відомости про аграрне питання, де виясняються типи сільського господарства—капіталістичне, трудове і соціалістичне; 2) обговорюється питання земельної власності і виясняються його привілейні сторони; 3) подаються критичні розвідки про різні умови користування землею—общинне, подворне і хуторне; 4) виясняються різні типи земельної реформи по плану соціалізації, муніципалізації, націоналізації і обмеженої власності і 5) на прикінці складається програма необхідних заходів державного і громадського характеру, які повинні підвищити с.-г. культуру.

З цього огляду роботи видно, що автор справу зачепив широко і позаяк в більшості він уживає методу об'єктивно наукового відношення до всіх майже питань, то вона може лічитися відповідною своєму завданню.

Але в ній є чимало і деяких хиб, котрі значно поменшують вартість і коштовність роботи автора.

Коли він змагається вияснити зміст „аграрного питання“, то бере тільки його елементи, його механічні частини (стор. 47) і забуває зовсім про провідну ідею—*аграрної еволюції*, яка тільки і надає зміст і з'єднує їх всі до купи. Взагалі аграрний процес—і розвиток, яко керівниче розуміння, не найшов собі місця в роботі автора. Все уявляється так, що можна зробити все, що тільки захоче людність і громадянство. Певне, що це відбиток нашого революційного періоду, коли здається усе можливим, але тим, хто хоче спиратися на науку, так уявляти собі справу не годиться. Не вірно трактується та теза, що умовою капіталістичного господарства з'являється „темне і густе“ населення (стор. 5). Вона не відповідає ні фактичному становищу, ні теорії господарства, бо саме густе і темне населення в Китаї, та деяких частинах Індії, але там ніколи не було капіталізму, і не буде, поки населення зостанеться „темним“. Навпаки, в Америці, де населення теж густе і де воно найбільш освічене,—панує капіталізм в сільському господарстві.

З причин того, що автор зовсім усеунув ідею еволюції, йому не пощастило дати скільки-небудь соціологічно обґрунтоване розв'язання розуміння земельної власності. Тут

він зовсім заплутався і через це його запитання:—„І невже чим більш прикладати роботи і капіталу, тим більш зростає власність на землю“ (стор. 13)—уявляється занадто наївним. Воно справді так і є, як простежити це з Сібиру, що тільки тепер колонізується, потім степів Заволжя, потім центру, потім нашого краю і на прикінці Польщі і Литвії, то приклад Росії про це свідчить дуже яскраво.

Не справився автор і з теорією ренти, (стор. 43—44), не уяснивши собі, що це категорія національного господарства, а не індивідуального, і як про таку категорію в межах індивідуальних або групових інтересів, про неї можна говорити тільки що до її розподілення. Через те рента добувається і в трудовому господарстві, але достається вона не власникові господарства, який нею не цікавиться, а комусь іншому, і тут велика економічна сила трудового господарства.

Здається мені, що зовсім зайвими і навіть мало тактовними з'являються полемічні закиди автора з приводу проф. Косінського, його кадетизму, підшрамого інтересами власної дачи, ну а порада Чаянову прочитати про ренту у Косінського після того, як сам автор зовсім заплутався в цьому питанні, виходить дуже комічною. Ні, це автору треба познайомитись з цією теорією, хоча б у проф. Туган-Барановського, а ще краще у Маршала.

В своїй передмові автор обіцяє друге видання. Ми можемо побажати тільки, щоб він здійснив свою обіцянку, але разом з цим звернув увагу на ті помилки і хиби, які він ужив в першому. І коли це він зробить, то його праця буде ще більш коштовною для селянського читача.

Маючи на увазі те, що автор показує ясно і своє знання питання і знайомість з літературою його і хист до наукового трактування справи,—сподіваємось, що це йому не трудно буде зробити.

Кость Мацієвич.

250 *М. В. Рклицкій*, статистикъ Полтавскаго Губ. Земства. Земля и земельныя отношенія в Полтавщинѣ. Статистическія замѣтки по земельному вопросу. Изданіе четвертое. Полтава. 1917. Ст. 56, ц. 40 коп.

Автор цієї брошури докладно розглядає питання, яке має таку велику вагу у нас на Україні. Він користується за-для цього з статистичних матеріалів й історичних відомостей про місцеве володіння землею. В кінці своєї роботи автор справедливо вказує на необхідність як найширшого розповсюдження трьох основних тез серед сільської людности Полтавщини, а саме: 1) при передачі всієї землі в користування трудової

хліборобської людности безземельні дістануть тільки по 4 дес. і що земельна реформа має полішити становище тільки тих малоземельних, які мають менше як 4 десятини землі; 2) що реформа на перші роки безумовно погіршить життя хазяїнів, які мають більше 4-х дес. землі, і 3) що земельний фонд не може бути власністю кожного окремого повіту, а мусить становити власність краю, звідки випливає, що ті повіти, де будуть лишки земельного фонду, муситимуть приймати до себе переселенців з інших повітів. „Як що ця думка, каже автор про останній пункт, не досить закріпитися в народній свідомості, то при переведенні земельної реформи, буде багато лиха“. В історичній частині брошури є деякі прогріхи, які свідчать, що д. Рклицький не досить знайомий з загальною історією краю. Так, наприклад, автор каже, що, мовляв, „полкова й сотенна“ старшина володіла, своєю чергою, подібними ж маєтками, які називалися „ратушними“ (ст. 20), — тим часом як ратушними називалися маєтності, що належали міським самоуправам. Не зовсім вірно д. Рклицький розуміє й термін „рангової маєтності“. Але в цілому брошура д. Рклицького варта поширення, як серйозна спроба конкретно освітити можливі перспективи аграрної реформи на Полтавині.

В. Модзалевський.

251 *А. Терпиченко*. Кривди Українського хлібороба. Видання т-ва „Український Агроном“. Серія соціально-економічна, № 18. Ціна 20 коп. Стор. 22. Лубні. 1917 р.

Автору прийшла щаслива думка в простій, зрозумілій розмові уяснити питання про те, як скривджувала інтереси нашого селянина загально-російська економічна політика. Для цього він спиняється перш за все на критиці вульгарних думок про те, що окраїни багатіють за кошт центру, фактами розподілення податкового тягла він доводить неправдивість цього. Одночасно він показує, яку ваду для нас мала політика уряду, що цілком штучно оттагала наш хліб од чорноморських портів, як неспівливо взагалі і шкодливо для нас було вирішено справу з елеваторами, збудованими не у нас, де хліб є, а там, де його нема, або є мало.

Потім вияснює питання про переселення і землеустроїння, яке власне для нас було улаштовано для того, щоб захистити наших панів від селян. На прикінці автор зазначає зразки обрусительської політики і її вплив на нашу хліборобську культуру і вияснює, скільки лиха вона заподіяла нашому хліборобові.

І по плану і по вичерпанню питання, а також по фактичному обґрунтуванню його, книжечка уявляється дуже коштовною. А гарна легка і зрозуміла мова, та особливо щире спочуття нашому хліборобові і його гіркій долі, любов до рідного краю, що відчуваються в кожному слові автора, роблять те, що вона повинна зустрінути найкраще відношення у селянського читача, якого вона наведе на користні і важливі думки.

Тільки в двох місцях автор, на наш погляд, дає невірне освітлення справи. Коли він каже (стор. 8) про політику захисту російських фірм будівництва с-г. знаряддя і машин і про його шкодливність для нашого хлібороба, то він повинен уявляти, що тут діло ходить на 75% про наші українські фірми. Це наша промисловість і в тому, що уряд її підтримував, був і наш інтерес і нашого хлібороба, який повинен мати своє машин-

не будівництво. Те саме будемо робити і ми в своїй народній республіці Невірно освітлено справу і з цукром. Шкідливість політики російського уряду була не в справах експорту, а в справі підтримування одсталих заводів і обдиранню нашої людности через високий акциз і ціни цукру, які він давав нашим цукроварам. А взагалі і тут його політика мала і позитивне, а не тільки шкодливе значіння для розвитку нашої української найбільш важливої промисловости.

Бажаємо, щоб ці помилки було виправлено, бо коли хто-небудь з читачів ці справи знає і прочитає таке тенденційне їх освітлення, то у нього легко з'явиться недовіря і до інших питань, а це шкода, бо книжечка справді дуже коштовна і користна.

Кость Мацієвич.

IV. Інформаційні видання.

252 *Борис Грінченко*. Братства і просвітна справа на Україні за польського панування до Б. Хмельницького. 34 стр. Ціна 50 коп. Видало т-во „Сіач“. Видання друге. № 5.

„Горе мені бідоласній, горе нещасливій, з усіх боків обдираній... Була я колись прекрасна й багата, тепер я покалічена й убога“—немов би сама Україна промовляє так у автора XVII віку, надзвичайної доби в нашій історії, коли мобілізовані сили католицької Польщі йшли походом на Україну, під прапором унії спочатку. Прозорою, чистою мовою оповідає Б. Грінченко про культурний народній рух на Україні XVI-XVII в. на фоні загального державного безладдя Речі Посполитої, звертаючи особливу увагу на діяльність церковних братських товариств. Тоді од православної віри і од свого народу одступилося було панство вельможне, архисреї схилялися до унії, а нижче духовенство було неосвічене і упереджене, що „порядному, путящому чоловікові сором було вступити в таке духовенство і тільки сміття людське, голодні неукки до його пхалися“. Очевидно ці суспільні елементи нездатні були обороняти свій народ. В оборону самобутности українського народу стали братські товариства, що з давніх часів існували на Україні при церквах, а тепер почали виявляти особливу енергію. Автор докладно оповідає про організацію братських товариств, про їх культурно-просвітну діяльність, про братські друкарні, школи та бібліотеки, дає відповідну характеристику книжкам, що виходили з братських друкарень,—з'окрема спиняючись над видатніцями письменниками того часу—Мелетієм Смотрицьким та Іваном Вишенським. Історією Петра Могили і заснуванням Київської Академії кінчається цікава популярно-наукова брошура Б. Грінченка. В

діяльності братств на Україні багато придатного знайдеться і для наших „Просвіт“. Цю книжку особливо їм радимо прочитати. Друге видання зверхнім виглядом гірше од першого. Ну, і ціна, звичайно, як по теперішніх умовах друку, не могла не вийти більшою.

В. Страшкевич.

253. Про державний лад у всяких народів.—Переклала М. Загірня. Видавниче Т-во „Криниця“, у Києві, 1917 р. Стор. 62. Ц. 50 коп.

Книжечка М. Загірньої „Про державний лад у всяких народів“ складається з восьми розділів, а саме: 1) Про самодержавство та про інші державні порядки; 2) Відкіля взявся сьогочасний лад у державах; 3) Про конституційний лад; 4) Про голосування й вибори; 5) Про дві ради: народню й вищу; 6) Про республіки; 7) Що буває, як у державі не один народ, і 8) Чого нам треба?

За часів самодержавства знайомити широкі народні маси з існуючими формами державного устрою вважалось злочином і тому писати й видавати популярні книжечки на цю тему було заборонено. Царське правительство старанно пильнувало того, щоб населення держави Російської нічого не знало про державний лад в чужих країнах, щоб воно не могло прирівнювати наш державний лад до державного ладу чужих країн, бо висновок з того прирівнювання неминуче мав бути таким: самодержавство є найгіршою формою державного ладу, бо тільки самодержавство дає монархові з його правительством повну волю дбати лише про свої власні інтереси, нехтуючи добробутом народа, кривдючи й зневажаючи його на кожному кроці; тільки при самодержавстві можна досягти того, щоб народ лишався убогим і темним, повернути його на „рабів німих“, над котрими царь з його правительством можуть коверзувати й знущатися, як їм вхитно.

От же з книжечки М. Загірньої „Про державний лад у всяких народів“ читачі довідаються, що крім самодержавства існують на світі й інші форми державного ладу й яка між ними різниця. Це тепера обов'язково потрібно знати всім і кожному, бо зараз на Україні, що так несподівано визволилася з ганебних кайданів московського самодержавства, будеться нова форма державного ладу—народня республіка, і в цьому будівництві народні маси мають приймати найдіяльнішу участь. От-же треба, щоб народ наш свідомо ставився до того будівництва, до тої нової форми державного й громадського життя, яку він має утворити.

Написано книжечку гарно: виклад популярний, мова хороша, чиста, народня, і тому треба побажати їй як найбільшого розповсюдження.

О. Волошин.

154. *П. Маєвський.* Загально-російські Установчі Збори. Вид. „Конфедераліст“. Лубні. 1917. Стор. 8. Ціна 10 коп.

Автор зацікавився злободневним питанням: скільки представників майбутнього загально-російського Установчого Зібрання дасть руку за федерацію, а скільки проти неї. Його статистика начисляє 307 представників за, а 438 (всі москвичи, всі жида і всі німці) проти федерації. Підрахунок досить непевний, бо 52 депутати Сибірі і 17 депутатів з „тихого“ Дону, що мають бути в Уста-

новчих Зборах, хоча і великороси, але явні федералісти..... Як ці 69 голосів кинути на тереза ваги, то хто зна ще куди перекине?..

На підставі цього цифрового матеріялу т. Маєвський трівожно запитує: „чи маємо взагалі право... питання федерації... ставити в залежність від... настрою московсько-жидівсько-німецької більшості?“ І на адресу „недоброго північного брата“ відповідає: „Ні, на Загально-рос. Устан. Збори ми не підемо! Наші обранці зберуться у своїй столиці—Київі, щоб викувати державну волю свого народу“.

Брошура має агітаційний характер, написана з темпераментом і хорошою мовою.

О. Мицюк.

255. *В. Гришинський.* Пролетаріат пануючих та пригноблених націй. Кат-лав. 1917. ц. 10 к. 8 стор. in 32°

Метелик в шість сторінок друку цікає тему не тільки цікаву, але й життєву. Український читач має тут коротенько викладений доказ тому, через що саме пролетаріат, маючи одні класові інтереси, розходиться в своїх національних інтересах в націях пануючих і пригноблених. Стисло і переконуючо, хоча й не досить приступно, викладено цю брошурку, що, як видно з ціни і розміру, певне, мала на увазі читача з народу. Тим часом вона все-таки допоможе йому розібратись в питанні, котре поставлено життям перед самі очі.

П. Богацький.

V. Календарі на р. 1918.

256. Одривний календарь „Час“ на 1918 рік. 9-ий рік видання. Т-во „Час“, К. 1917. Зложив С. Черкасенко, зредагував В. Старий. Ціна 3 карб.

За старих часів, коли цензурний гніт великим тягарем налягав особливо на ті видання українські, що призначалися для широкого громадянства, та мали тіраж більший, як звичайна книжка, видавати календарі було занадто трудно і небезпечно, бо доводилося сподіватися конфіскати всього видання. Тим то ці видання виходили здебільшого блідими,—так мовити—двічі цензурованими. І тільки видання дев'ятого року календаря „Часу“, що заслужив на широченну популярність, дає нашому громадянству змогу, читаючи що-денні сторінки календаря, що-разу відчувати вільність рідного слова, думки, широкого розмаху життя далекої й близької минувшини. Звичайно, трудно, і навіть неможливо, щоб один і той же календарь зовсім задовольняв потреби (як календарь) разом всіх кол громадянства. Тому-то, очевидно, календарь „Час“ і подавав що-разу матеріял на різний смак. В календарі-ж цього року, що вперше виходить одверто авторизованим, бачимо певну систему, хоча й знаходимо в ньому не тільки силу уривків з літератури, історії та різних галузів науки, але ж багато і всяких практичних порад, приказок, гуморесок, то що. Можна думати, у менш освіченої людини увесь цей матеріял запалить любов до ширшого й глибшого ознайомлення з культурним придбанням рідного народу, але ж і інтелігент знайде в календарі чимало цікавого матеріялу й для себе. Взагалі думаємо, що значіння календаря та ще одривного—величезне: він висить навіть в тій хаті, де часто немає жодної іншої книги, читається зо-дня в день, тоб-то привчає до механізму читання українського друку; зацінає найрізномод-

ніці справи та питання і тут-же зазначає книжки, з яких можна про кожне питання довідатися докладно. Тоб-то ніби приносить в собі розум і знання інтелігента в селянську хату...

З синюк, що дало Товариство до сьогорічного календаря, найбільшу увагу звертають на себе повні художньої красі—співки з малюнками художника А. Жлахи та прекрасний старовинний орнамент худ. О. С. З технічного боку календарь видано, по цих часах, зовсім чепурно, дарма що не видруковано чисел свят червоними фарбами.

Варто зазначити ще й те, що все-таки Україна в цій році має свій справжній календарь, тим часом, як на Московщині, здається, не спромоглися видати ні одного путнього, а поляки видруковали з порожніми задніми сторінками.

Олекса Діхтярь.

257. Товариш імігранта на рік 1918. Календар руського народного союзу. Scranton, Pa. 1917 р. Стор. LXII+169+9. ц. 50 центів.

Приємно подержати в руках американське видання після тих ганчірок, що здебільшого маємо нині у нас замість колишньої справжньої книги. Добрий папір, чіткий друк, ясні з найдрібнішими деталями малюнки, яких уміщено більш півсотні в книгу обшром в 14 аркушів друку, що коштує по старому курсу коло 80 коп. Просто задріть бере, коли бачиш наочно, що десь є така країна, де люде можуть творити культуру без муки, без страждання.

Виданий нашими американськими земляками календарь уявляє з себе цікаву книгу й по своєму внутрішньому змісту: то є альманах, в якому американський робітник зможе найти й потрібний в його щоденному житті справочний матеріал, і користну пораду, й короткий огляд видатніщих подій минулого року на всім світі, і багато чисто літературного матеріалу і, нарешті, чимало гумористики. В цій же книзі він бачить портрети видатних людей світу, про яких найбільш говорилося в минулому році: починаючи од проф. М. Грушевського, В. Винниченка, Керенського, Джека Лонсона і кінчаючи групою першого засідання ради робітничих депутатів у Петербурзі, бачить краєвиди Києва, Львова, Чернівців, видатні моменти світової культури, війни, російської революції.

Як звичайно в американських виданнях,— одведено чимало місця статтям на сенсаційні теми (напр. про дім Романових, про життя Г. Распутина, правду про напад на Миколу II-го в Йокагамі, де бувший царь мав власний дім роспусти і т. п.). З літературного матеріалу—маємо оповідання Аверченка, Гюї-де-Мопасана, Альфонса Додде, Бена Гехта, Гр. О. Толстого, Ч. Вуда, З. Доті, В. Гаршина, Ф. Гюцуляка і т. д. Дуже хороші статті дали др. С. Рудницький („Огляд і історія укр. території“) та М. Цеглинський („Галицькі погроми“); і тільки вірші Салзмандра та популярний начерк д-ра Бережницького (про зуби) треба визнати нічого не вартим матеріалом.

Думається, що коли б була змога транспортувати американські видання на Україну,—то календар „Товариш імігранта“ мав би чимало покупців і у нас, бо, за винятком першої—місцевої частини, він в значній більшості містить добірний і загалом цікавий літературний матеріал.

В. Д—кий.

258. „Товариш“—кооперативний календарь на рік 1918. Київ. Вид. Дніпровського Союзу Співчів Т-в. ст. 32, ц. 35 к.

267

Маємо перший приклад чисто народнього, призначеного виключно для вжитку селянського, календаря в типі тих московських, що звичайно продавалися за пятак по ярмарках та у щитинників. Правда, це порівняння треба віднести виключно до обшору та системи, що ж до літературного матеріалу, то з цього боку календарик „Товариш“ цілком заслуговує уваги.

Після календарних відомостей в ньому уміщено коротеньку замітку про Центральну Раду та Ген. Секретаріат; потім про оголошення Укр. Нар. Республіки, далі в „Укр. літопису за р. 1917“ зазначено видатніщі дати історичних подій, потім ідуть статистичні відомости про Україну, про культурно-просвітну справу (Університет, „Просвіти“, театр). Далі йдуть замітки: про земство і різні інформації в справі кооперативній. Закінчується календарик коротеньким каталогом книжок, які товариство радить читати селянам (подано 55 назв).

Брошурку видано чистенько. Ціна за 32 сторінки петітного друку—35 к.—не висока.

В. Королів.

259. Календарь на рік 1918. (Рік видання другий) Редакція К. Широцького. Вид. Благодійного Товариства. Київ. 1918. Ст. 111, ц. 1 р. 50 к.

Приємне зовнішнє вражіння, досить багатий літературний матеріал, чимало нового, що раніш в часи мовчання не доводилось бачити в календарях, робить це видання відомого всім українцям „Благодійного Товариства“, що довгий час провадило з Петербургу культурну роботу на Україні,—дуже цінним і потрібним для села.

На превеликий жаль ця коштовна книга вийшла в момент, коли по технічних умовах в часопису не можна уже уділити їй стільки місця, як вона заслуговує. Доводиться одзначити, що в її складанні брали участь такі письменники українські, як К. Широцький, А. Каценко, К. Лоський, П. Зайцев, М. Левицький, В. Коваль, Ол. Кісіль, М. Корчинський, Ф. Слюсаренко. Книгу видано не дуже дорого.

В. Королів.

VI. Красне письменство.

260. Борис Грінченко. Брат на брата, оповідання, друге видання. Стор. 70. Ціна 50 к. Київ. 1917 р.

Сюжетом за для цього оповідання послужили сумні події 1905 року, коли після майже суцільного мороку виглянуло було сонце волі („куца конституція“), а потім знов ще з гіршою лютістю запанувала тяжка неволя і безнадійна темрява. Сам свідок і активний учасник цього болючого минулого, Б. Грінченко в своїм оповіданні дав інтересну і мало не протокольну-правдиву картину одного з трагічних епізодів того часу. Перед нами давній, гарячий, щирий, переконаний борець за волю і правду народню—вчитель Корецький. Його винущено з в'язниці,—він, повний найкращих надій, сподіванок і віри в добре майбутнє, їде в своє село. Але не встиг він ще оглянутись в себе дома, як стряслася біда: темні селяне,

268

підбурені ворогами волі, мало не вбили Корецького, свого оборонця, борця і страдника за інтереси народні. Тяжко побитий, змучений фізично і ще більше морально, Корецький знов втікає в місто. Та всі ці болі і муки не вбили в ньому віри в краще будуче, не загасили в його серці живої, непереможної надії і віри, що правда кінцем кінцем подоліє кривду, що світ поборе темряву. Цей постійний оптимизм і віра в правду такі характерні за-для самого незабутнього автора цього оповідання Б. Грінченка: як і його герой Корецький, він ніколи не падав духом. Цілком правдиве, гаряче, з захопленням написане, це оповідання може бути цікавою і дуже пожиточною лектурою за-для самих широких верств нашого громадянства. Як і всі твори Грінченка, „Брат на брата“ визначається своєю прекрасною мовою. Як і в багатьох інших творах Грінченка, особливо з життя інтелігенції, в цьому оповіданні дуже виразно зазначена головна ідея, можна б сказати, тенденція автора. Та це не зменшує його літературної і ідейної вартости.

В. Дурдуковський.

261 Будні. Оповідання з чужих мов. Збірник перший. Видання Товариства „Час“. Стор. 160, Київ, 1917 р. ц. 2 р. 25 к.

Збірник цей складено з оповідань, що вже раніш були видані т-вом „Час“ окремими, маленькими брошурками. Тепер т-во „Час“, очевидно, маючи на меті видати щось більшого за ті брошури, з'єднало їх кілька в збірник, під окремою назвою, — відповідно їх змістові. — До першого збірника увійшли такі, перекладені з чужих мов, оповідання: 1) „Сільська вчителька“ (з італійської мови) — Джіовані Чіамполі; 2) „Мотлох“ (з польської) — Марії Родзевичової; 3) „Остання лекція“ (з французької) — Альфонса Доде; 4) „Помста“ (з норвезької) — Арне Гарборга; 5) „Батько Мілон“ (з французької) — Гюї-де-Мопасана; 6) „Син чи пасинок“ (з угорської) — Коломана Міксата; 7) „Мендель Гданський“ (з польської) — Марії Ковопницької; 8) „Лихо“ (з російської) — Антона Чехова; 9) „Марійка“ (з німецької) — Ганса Бетге; 10) „Дві матері“ (з норвезької) — Іонаса Лі.

Оповідання ці в більшості, належать перу видатніших письменників європейських і сказати, яке з них краще, — не так легко: всі вони гарні, бо надзвичайно майстерно і разом з тим дуже просто малюють життя людське з різноманітними переживаннями, з гарними й поганими вчинками. Всі вони життєві, реальні; тому певне, збірник цей і названо „Буднями“. Хоча є в ньому й оповідання, що зачіпають і не тільки звичайне, щоденне життя. В часи, коли людина схоче одпочинути душею — збірник може стати в пригоді, тим більше, що всі оповідання збірника можуть бути прочитані з інтересом людьми самих різних станів.

Редакцію переведено над збірником ретельну й старану: мова оповідань чиста й хороша. До речі й коротенькі житєписи кожного з авторів, яких оповідання увійшли в збірник.

Взагалі, — книжка, беручи на увагу сучасні умови, як з зовнішнього боку, так і по змісту видана бездоганно, коли не зважати на дві-три коректурних та стільки ж редакційних помилок.

В. Корінь.

262 М. Шаповал (М. Сріблянський). Листи з лісу. (Сімфонія). Видавництво „Рух“. М. Вовча на Слобожанщині. 1917. Стор. 56. Ц. 2 р. 10 коп.

В суміші імпресіонізму, символізму, і всяких інших „измів“, в докшні різноманітних впливів — трошки від Гамсуна, трошки від Л. Андреева, трошки від Коцюбинського, навіть від Сергеева Ценского — все ж таки проглядає душа чулого і непозбавленого краєвих можливостей художника, який, на жаль, бредє якимось помацки в своїх шуканнях і шкодить собі зайвою і неприємною претензійністю.

Кого з поетів не захоплювала краса лісу? Скільки яскравих переживань, скільки глибоких дум роилося в ньому! І д. Шаповал склав в його честь цілу сімфонію. В ній багато мотивів і сильних і красивих згуків. А все-таки читач врешті крім утоми нічого не відчуває. Єсть якесь надужиття його увагою, в безлічі варіацій на одну й ту ж тему, яке ускладнюється ще й тим, що окремі образи невитримані, а іноді й цілком штучні й невдалі.

Беру перший — ліпший приклад. Автор каже:

Вдуматись в тишину глибин недосяжних, розплитись в жилах каменю і відчувати вагу над собою віковичну, роздавити тіло і душу на найдрібніші атоми, задавити їх вагою космічною, роздавити в душі сліди великого міста і тоді забути їх. Роздавити спомин про жовто-зелені обличчя, розпорозити звуки великого міста на такі частини, щоб кожною звуковою хвилюю можна було світ оповити. І так здрібнити, щоб уява навіть не могла уявити дрібности моєї...

Або:

Підеш, скутий жалем, як обручами.

А через три рядки вже —

Ти невільник... прикутий, як раб до тачки ланцюгами...

Художня безпорадність автора — в невмінні розпоряджати безліччю образів, що на його, так мовити, наслідують.

Д. Шаповал намалював картину геніальної творчости самої природи — великого майстра: матеріал у його аби-який — туман собі невеличкий та холод вночі з вітерцем та й годі“.

А проте

...все повітря повне художніх образів, насичене безліччю різних естетичних елементів — зірочок, кружалець, ниток, палочок і всякої всячини, а ти бери порядкуй, розкладай, комбінуй, щоб все таки щось вийшло. Але в кожній дрібниці відбився весь світ Божий, всі можливости творчости, всі фарби: тут тільки бери хоч лопатою, хапай, метушись і кидай, а воно все само вкладається в самі найвигодливіші малюнки.

І автор сам береться за лопату, хапється, метушиться і кидає, теряючи в своїх химерно-кучерявих комбінаціях, „різних естетичних елементів“, в найвигодливіших малюнках основну умову естетичного впливу — його простоту й цілість.

А разом з цим ніби розчарування в можливості поетичної творчості:

Навіщо переростати художника (природу), коли на це нема і не буде сили... І навіщо ж первостойну красу замикати в слово?

І все це — здається мені — від того, що автор, як намальований ним дуб, який „тягся в гору з по-між ворогів, що оступили і перехоплювали проміння“, напружившись і випроставшись „всетаки напився світла до схочу і почав рости з середини“.

Відсутність суцільності й послідовності в його естетичним розвиненні тільки й можуть пояснити хиби його творчості.

Безперечно Шаповал володіє гарною мовою — це з боку лексики; з боку морфології ми могли б зазначити багато діалектичних форм; що ж до синтаксиса, то тут доводиться рішучо заявити, що мова — не українська: перекладчику на рос. мову не довелося би переставити жадного слова. (Як приклад цілком неможливий: „я почав тікати, гонений переляком“). Неприємно вражає неоднаковість правопису: з одного боку здибуємо такі написання, як *здрігається, ніжисся, боїсся* і разом поправне *здрігається, або з'єднання, існуванням, щастем* і тут же *оп'янінням, корінням* і т. д. Дуже часто — *є* замість *е*, мабуть, як результат коректурного недогляду.

Паперу й шрифту могли б позаздрити всі видавництва, і все таки ціна — дуже висока.

П. Зайцев.

VII. Педагогіка і школа.

263-264. Ю. Грох-Грохольський. Коротенька початкова граматики української мови. Випуск перший: частина етимологічна. (З задачами для письма і з граматичною термінологією для поширених етимології та синтаксису). Видання автора. Стор. 66, in 8°, ціна 1 карб. 50 коп. м. Козятин, 1917 р.

Так виглядає титулова картка, отже титул книжки, крім якого читаємо зверху мотто дрібним складом з 8 рядків віршу Г. Чулая: „Учися, мій брате, гарвенько читай, що написано в книжці, то все замічай: там їжа для тебе, там щастя твоє... Учися ж, мій брате, — ще час тобі є“.

Я навмисне так довго затримався над титуловою карткою, бо вона дає ніби квінтесенцію всієї книжки — III, 67 ст. малої чвертки. Від титулу віє давніми, добрими часами, коли всі свято вірили в те „чорне на білому“, як в закон букви. Вірить в нього і автор, бо всю книжечку зложив він — як один великий закон українського правопису і „граматичної“ термінології. На скільки однаке його „граматичний правопис — тільки злегчений та спрощений“, бо автор не вживає „ні протинок (пір'я), ні деяких подвоєнів (життя, бажання)“, то з цим ще можна би помириться, а навіть поставити йому в заслугу це „дерзаніє“. Зате, навпаки, ніяк не можна

вибачити йому тої сміливості, яку він „взяв на себе“, коли „де-котрі терміни — які маємо в галиційських, чи інших граматиках, виданих в попередні роки. — його не задовольняли“, та він їх став „злегчати і спрощати — словами народної мови, або словами до них близько рідними.“

Читачі краще за всякого критика осудять цю „близьку рідню“, коли заглянуть в його ж Ю. Грох-Грохольського: Російсько-український словничок граматичних термінів. (Додаток до „Коротенької початкової граматики“, м. Козятин 1917 р. 15 ст. 16 коп. Тут вони найдуть такі „перли“ народньо-грохольської граматичної термінології, як: „ударник“ — (не думайте, що вояка з ударного батальону!) тоб-то наголос; словоскладень — словотвір; кінчення — зміна, відміна (флексія); гуртовний — збірний; ласкальний — пестливий; одинчий — одиничний (singularis), двойчений — двійний (dualis), ряд — рід (genus), жіньський — жіночий (g. femininum); змінок — відмінок; починок — початок слова; велебний, велітний — приказуючий, приказовий, вольовий (спосіб): „діяльнича“, „оруднича“ і „вертальна“ дії означають діяльну, страдальну і зворотню дії, тоб-то activum, passivum, deponens. Серед часів маємо: минулий складчастий — давноминулий, будучий складчастий — будучий незавершений (буду писати), та дієсловні лицевні — особові і безлицевні — неособові, дієпризначник — причасник (participium), визначник — прислівник (adverbium), прислівник — приіменник (praepositiō), звязник — лучник, союз.

Від Грох-Грохольського *єри* вже нема речення, тільки виклад (ок) і викладень з підсудками — підсуднями і присудками — присуднями, цеб-то підметом і присудком, та дойменком — додатком (attributum), кличні, зовища і зовні — оклики. В „доладности слів“ автор говорить про „керування, старшування“, а там далше про „крапки, запинки, покряпки, черки, червочки, цятки — цяточки і примірки“.

Вже цих термінів вистачило би, щоби зложити собі повний образ граматичної методи автора, та його граматику зовсім не займатись, як річчю невдатною, навіть цілком шкодливою. Але саме це накладає на критика обовязок можливо найясніше з'ясувати основи граматики. Отже: 1) граматики не єсть наукою доброго читання і писання; 2) не єсть наукою живої мови; 3) ніяк і ніколи не може стати наукою правопису і термінології — тільки, 4) граматики єсть систематичним розглядом життя

мови; 5) живої народної по наріччях, говорах і говірках; 6) прийнятій письменною (книжковою) по авторах—оскільки вони не користуються одною загальною мовою і 7) бувшої колись, по пам'ятках письменства, іменослову родиною і місцевою (прізвиська людей і назви географічні), та по даних історичних джерел. Всі ці дослідження мусять опиратись на спільних основах всякої філологічної праці, зібраних в порівняній граматиці.

Автор на жаль ставить вище свій авторитет від найвизначніших дослідників граматики науки і тому, не вважаючи на своє дійсно добре ухо для діалектичних одмін і явищ звучні,—він не дав нам доброї граматики, тільки лише повторення давніх, наукою і життям непризнаних, „етимологій“, що стільки лиха накоїли в російській школі, та дали Росії 85% неграмотних—сліпих, незрячих, темних „братів-граждан товаришів“. Невже й українській школі не дасть доля иншого русла, тільки потягне її силоміць через дебри „правопису“ і яруги „термінології“ у болота і безвісті давньої схоластичної систематики, та пустої балакучої діалектики і риторики? Невже й українська школа не навчить українського сліпця читати і писати, та не воскресить давно бажаного духа—не дасть йому змоги читати ясним і бистрим зором в книзі буття неба і землі? Невже учитель в українській школі і для українців учеників лишиться тим-же производителем стихійного анальфаетизму—як він був ним до-тепер в російській школі?

Ні, ні! Цього мабуть ніхто не хоче, а тим паче автор граматики Ю. Грох-Грохольській, який певне не прогнівиться, коли його граматику буде служити зразком—як граматики не належить складати, а тим паче, як не слід її вчити в школі.

Щоби було всім ясно, скажемо: в народній школі, вищій і нижчій, ніякої граматики не потрібно, а потрібно як найбільше читати, писати, оповідати і розказувати як найкращі твори самих найкращих письменників взагалі про самі найкращі і найінтересніші речі.

На основі прочитаного і написаного учителеві слід вести розмови з учнями так, щоби вони призвикали до ясного, точного і бистрого думання і такоїж передачі отих своїх думок. В часи таких розмов можна і слід злучити основи логіки з „граматикою“ і тим робом дійсно присвоїти їм чи там первістки науки про мову рідну, чи про мову взагалі. Український педагог мусять

зрозуміти, що його учень-українець знає дуже добре свою мову місцеву—отже тільки через цю мову він може дійти до знання мови загально-української, але ніколи дорогою насилля і навчання хочби й найкоротшої і найпочатковішої граматики.

Неграмика навчить його *розумної й смислової мови чоловіка*, тільки розумний вчитель-приятель дитвори, що захопить її своїм словом та живим приміром.

Граматику, систематичним оглядом української мови на всьому просторі її історичного, та у всьому обсягові її наріччя розв'язку можна з користю зайнятися тільки у вищих класах гімназії, коли учень пізнав первістки граматики науки на мовах чужих і класичних, та пізнав вже й основи старослов'янської мови, отже не раніш 6 го класа дати йому звучну і словозміну, а тільки рівнорядно з логикою і психологією може учень знайомитися зі складною, а там теорією про походження мови і її зв'язок з внутрішнім світом людського духа.

Не місце тут доводити і обґрунтовувати цю гадку. Вертаємось до граматики української. Автор починає її з „Азбуки“: „всі звуки, які вживаються в нашій розмові, перераховуються в своєму порядку, і той порядок ми називаємо *азбукою*“. Нехай це так; звідки ж береться слідуючий § 2. Самозвуки та півзвуки. „Самозвуків єсть 11: а, я, о, е, є, у, ю, і, ї, и, йо (або ъо).“

Невже між звуками та азбукою заходить зв'язок генетична? Правда, для автора дуже важно навчити своїх учнів правопису, але це ніяк не може бути метою самою в собі. Можливо, що про це належить сказати не одному авторові, а саме: немає на світі широкому ні одного самого найкультурнішого народу, який би в масі своїй, будучи письменним, писав правильно по правопису. Навпаки, поправно по прийнятому правописові пишуть тільки вповні освічені люди, що працюють в інтелігентських професіях, які придбали собі знання правопису шляхом механічної вправи, але рідко коли систематично та теорії. З такого боку граматики Грох-Грохольського безперечно вповні видержана, але ні для одної української школи не годиться—хвба як підручник для вчителів, в яких зараз немає нічого в руках, та без чого вони здебільшого не вміють вчити.

По суті в граматиці Грохольського немає ніяких важливіших неправильностей, тільки в ній зовсім не вірна основа, в роді бульо-

на на солодженій воді. Як набудуче автор всмак насолить воду—отже візьме в основу свого досліду звуки і внутрішні зміни живої мови своєї округи, порівняно з загальнолітературною, та приправить це вміру особливостями словаря, складні і образности місцевих говорів і наріччів, то певно дасть, дуже інтересну, цінну і користну книжку перш усього для місцевих педагогів, а там і для своїх земляків, та їх дітвори.

Але в новому переробленому виданні автор нехай не вважає вже „опишкою против правопису“ „пишут, кажут, несут“ (ст. 14), та нехай пояснить ріжницю між „залежать, належаться (bis)“ та „належаться, частини“ (29 ст.), „держаться“, „качаточки“ (ст. 30), „належаться“, „бляшані“ (40). Може б таки пригодилося-би йому згадати про „шепка, жеба, жідати—жедати“. Не знаю така, звідки після вправ на е—и на 5—7 ст. автор говорить: „Куди залетів, там опенився“.

Не тільки не вдала книжка Ю. Грох-Грохольського не примушує нас змінити свій принципіальний погляд на цю справу, але-ж і 3-є видання „Короткої української граматики для школи Грицька Шерстюка“ та дуже інтересна і безперечно перша гарна на Україні „Початкова граматика української мови. ч. I, Олени Курило“. А саме тому, що в граматиці Шерстюка видавці не рішилися ввести належних поправок, та залишили плутанину звучні і словозміни з „законами правопису“; О. Курило знов не зійшла зі становища загально „філологічної аксіоми“ про єдиноспасенність схоластичної граматики, що ніяк не вміє вийти в царство життя мови. Дуже жаль, що Курило уподобилася тому нерозважному євангельської притчи, що нове вино влив в міхи ветшані з новими латками.

Доц. І. Сеєнцицький.

165. Курило, Олена. Початкова граматика української мови. Частина I. Вид. „Криниця“. Київ. 1917. 8. 1-46, Ц. 70 к.

Потреба нашої школи, бодай початкової, починають петроху заспокоюватись. Можливість поправної постанови найважливішого предмету шкільної науки—рідної мови, стає реальним фактом. Опріч перших поступів у цім напрямку—граматок (абеток), що вже ми маємо кілька, починають виходити й елементарні граматики до шкільного вжитку. Першою новою ластівкою є О. Курило.

Ми радо відаємо цей новий здобуток нашої, поки-що небагатої, педагогічної лі-

тератури. „Новий“ не тільки фактом своєї появи, а й своїм методом, змістом і формою. Автор—перший у нас педагог, що майже увільнився з-під впливу російських підручників з їх (здебільшого) науковою застоюлістю, з їх плутаниною та схоластикою, і дав нам книжку типу найновіших англійських підручників, написану виборно, стисло і стильово. Автор зумів в надзвичайно приступній формі, з тонким педагогічним тактом, уникаючи всього зайвого, викласти основні граматичні поняття і дати їм окреслення, згідно з останніми висновками в науці, з строго переведеним граматичним принципом (див., напр., класифікацію заіменників, причасників). Ми вже тут не здибуємо так ще звичайного в підручниках плутання літери з звуком, Ахиллесової пятки російських підручників, не здибуємо застарілих схоластичних дефініцій морфологічних складників слова, не здибуємо й роблених прикладів,—навіпаки, кожне правило обмислено в прикладі з людової поетичної творчости (загадки, прислів'я то-що) і з творчости кращих майстрів нашого слова.

Визнаючи високі прикмети „початкової граматики“, не можемо поминути мовчки деяких хиб, чи краще сказати недоглядів, що з рештою легко усунути при новім виданні. Так, напр., на стор. 5 надруковано „по одному складі“ замість „по одному складові“, адже тут мусить буди датний, а не місцевий відмінок. На стор. 6 надруковано, що слово „їсть“ має три звуки, треба чотирі. На стор. 7: „Одна літера иноді означає два звуки. Такі є звуки: е (й+е,) і (й+і),“ і т. д. Замість „звуки“ тут треба сказати „літери“. На стор. 15 автор ділить речівниви на власні і рядові. Терміну „рядові“ вжито замість „загальні“ дуже нещасливо, бо він не дає тої ідеї протилежності індивідуального і неіндивідуального, що так добре відтіняють терміни „власний“ і „загальний“. Терміну „рядовий“ треба було вжити до числівників, що автор зве „порядковими“ (вплив рос.—Який у ряду? Перший, другий і т. д.). На стор. 22, § 29: „закінчення на приголосний твердий і м'який“,—треба „на шелестовий“. На жаль теж і помилок друкарських чимало залишилось.

Само собою, що ці незначні дефекти, певно, буде усунено в найближчій виданні. У всякім разі це дрібниці, що не можуть умалити вартости нового підручника. Радіємо за нашу школу, що вона має таке цінне придбання.

Мова автора взагалі поправна, майже взірцева. Де не-де тільки подибуються зво-

роти, яких краще уникати, напр., „вживаємо азбуку“ замість азбуки, бо вживають „чого“, а не „що“.

Проф. Е. Тимченко.

266 В школі наша будучність. Видання української громади міста Троїцька. Стор. 20, ц. 35 к. Троїцьк, 1917 р.

Брошурка—гарний популярний доказ того, через що нам потрібна рідна школа. Для мешканців Української Республіки ця думка вже являється до певної міри трюїзмом, бо політичні події найкраще довели потребу рідної школи, і ті земства, що годували дітей Вахтеровим або навіть Барановим, тепер спішно шукають Черкасенка і Грінченка. Але автор пише для наших переселенців в далеку Оренбурцину, де українці, пороскидані невеликими купками серед чужомовної людности, потроху забувають свою рідну мову, а з нею—і рідний край. Ось через що з цікавістю берешся за невеличку брошурку, видану „там“, за кордоном, за тисячі верстов від нас.

Що до змісту брошурки, то він цілком придатний для агітаційної мети; автор користується відомою книгою Б. Грінченка—„На безпросвітном пути“, де-що додає від себе, komponує цей матеріал по певному плану і дуже ґрунтовно доводить некучу потребу для своїх братів-переселенців завести рідну школу. Щоб його добре зрозуміли, він користується російським шрифтом, й хоча додержується фонетичних законів: „окреміи университет для себе“, але на нас—тутешніх українців це робить дуже неприємне вражіння. Мова брошури не рівна і не цілком нас задовольняє.

Ол. Дорошківич.

VIII. Видання для дітей.

267 Трьомсин Богатирь. Казна Іван Манджура. З малюнками худ. І. Стеценко. Катеринослав, 1917. Стор. 78, ц. 80 к.

Взята з героїчного епосу, ця казка без сумніву впадобається дітям, бо вони завжди кохаються в таких героїчних подіях і постатях. Але з другого боку—цей твір друкується по рукописах небіжчика-автора і має в собі щось необроблене, недокінчене. Так, деякі місця трохи незрозумілі, як, напр., епізод з пісковим морем, що засипало бурунами старого лева, але дало змогу козакові на своєму коневі проскочити геть; друге—епізод з царівною і її синами (пісня VI)—дуже зобганий нерозроблений і для дітей цілком не зрозумілий.

Може це через гріхи друкарні, яка понерезіувала так аркуші і сторінки книжки, що неможливо в деяких місцях добратися змісту. Загалі-ж зміст Трьомсина Богатиря дуже привабливий, бо весь він пройнятий простим, але великим почуттям безмежної ласки сина до лихої матері. Починається казка цілком епічним малюнком, як три Січовики, чатуючи на татар, знайшли в орлиному кублі на високому дереві маленьке немовлятко; взяли його чубаті і побивалися за ним, наче найласкавіща мати, здобули в степу кобилу і її молоком дитя годували. Вигодували молодця козака і коли настав їм час на Січ повертати, вони порадили своєму вихованцю їхати в світ білий здобувати слави, а самі утирали крадькома сльозу з очей: так нікода їм було розлучатися із своїм вихованцем. От і поїхав Трьомсин в далекі світа, надібав країну, де лютував страшний змії, поборов того змія й начепив його на гак, а сам

почав знищувати усяку нечисть, що порозводилася за час царювання змія. Не знаючи того, що його мати кохає змія, Трьомсин припадає до нього, що вона йому не загалає,—усе робить, усе здобуває, чого та вимагає, аж поки мати не заподіє йому смерті.

Тоді кінь йде шукати ту царівну, яку вони з паном своїм визволили, щоб вона допомогла вирятувати його від смерті. Спільним зусиллям здобувають вони живучої води і Трьомсин оживає, жениться на царівні і сам стає царем.

Такий зміст казки. Він цікавить дітей і героїчна постать Трьомсина і його коня захоплює дитячу чулу душу. Але форма й мова не скрізь сприяють цьому гарчому вражінню: вірші не скрізь ритмовані, не досить музичні; мова багато має місцевих архаїчних виразів, що потребують перекладу, а це вже шкодить суцільному розумінню. Деякі слова не мають пояснення, а тим часом вони неясні і дорослому читачеві (напр. бакаї (стр. 4), зпотинову (9), тринцұл (20), тімаха (33) та інші.

Певно, казка „Трьомсин Богатирь“ буде цікавою для дітей старшого віку (літ 8—12), але через мову потребує пояснень від керівника дитячого читання.

Годиться казка і для класового читання II групи початкової школи. Шкода, що видано її так кепсько.

С. Русова.

268 Мамін-Сібір'як. „Сіренька Шийка“, переклад С. Титаренка. Стор. 24 (ціни не зазначено). 1917 р. Київ. Видавниче Т-во „Волошки“.

Добре розуміючи психологічний склад душі дитини, М.—Сібір'як тим захоплює читача, що дає йому дивної краси малюнки з життя природи та людей. Фабула цього невеличкого оповідання, написаного за-для малого читача-школяра,—проста й досить нескладна. Дикі качки збіраються летіти у вирій, бо надходить осінь. В однім табуні в каченя з поломаним крильцем, що перегриз йому лис. Вся родина каченятки засмучена, бо доведеться їй кидати на поталу хижому звірю—зімі свою рідну каліку. Найбільше-ж сумує-побивається мати. Останнє її прощання і відліт від немічної каліки-дитини з таким сумом-відчаєм передається автором, що мимохіть напливають сльози на очі. Родина полетіла; надходить зима; вода замерзає; лис що-ночі приходить до каченяти і глузливо надсміхається, що вже швидко бідна каліка стане його поживою. Та ось мисливець вбиває лиса, а каченя забирає „онукам на втіху“.

Переклад зроблено хорошою, барвистою мовою. Тільки малюнки занадто кепські. З технічного боку книжечку видано охайно. Книжечку цю залюбки прочитають дітки.

Олекса Діхтярь.

269 С. Черкасенко. Ян вродилася пісня. Казка. Вид. 2. Черкаси. „Сіяч“. Стор. 11. Ц. 25 к.

Цю казку д. Черкасенка можна краще назвати псемою, аніж просто казкою. В ній захищено глибоку філософську думку: пісня людська є відгук тих пісень, які існують в природі навколо людини; тому цю думку треба визнати трошки чутною і неправдивою, коли автор хоче довести, що існує повна гармонія між грубою творчістю людини і „дикими ветрами лісовими, країною холода“. Серед Фінляндських і Норвежських пісень народних є теж багато ніжних, чарівних. Загалом—ж думка цілком правдива. На пісні—цьому ши

рому вияву народної творчості—дуже яскраво відбивається вплив природи. Свою думку Черкасенко виявив в гарній казці, висловив гарною виразною мовою. Книжка цілком придатна для дітей старшого віку.

С. Русова.

IX. Поезії.

270. Проф. М. Сумцов. „Вага і краса української народної поезії“. Черкаси. 1917 р. Видання друге. Видало Т-во „Сіач“. Стор. 64, ін 16, ціна 85 коп.

Не можна не привітати наміру відомого фольклориста проф. Сумцова дати популярну характеристику української народної поезії з погляду на її художню і загальне значіння. Така характеристика з'являється дуже вчасною тепер, коли українська поезія повинна зайняти те місце, що їй по праву належить в житті широких кол нашої людності і в школі. Але „краса“ і „вага“ народної поезії настільки своєрідні і різноманітні, що обхопити їх у стислому нарисові—річ дуже тяжка. Відбулося це й на праці проф. Сумцова.

В його книжечці підбрано чимало цікавого матеріалу, єсть і влучні приклади і вдатні до них авторові пояснення, особливо що до тих способів, якими користується народна поезія, щоб надати пісні найбільше виразності. При всьому тому, навіть у найкращій частині нарису проф. Сумцова, що торкається виразності, яскравого кольору і особливо м'ягкого чуття українських пісень, можна помітити неповність, випадковість, на що почасти звертає увагу й сам автор (ст. 7 і 16). Тут „приміри взято здебільша з одного тільки V-го тому Чубинського, без довгих заходів, мимохідь.“ Ще більше почувасться ця випадковість по інших місцях книги. Вага народної поезії, безумовно, заховується не в одній тільки художній вартості, але і в тому, що в цю поезію (як каже й сам п. Сумцов) „входять всі кращі події народа, кохання молодіжі, бойові поклики воївників, тахомовні співи матері над колыскою, гучне та бучне весілля, плач сироти, журливі та жалісливі старечі пісні“—одно слово—усе життя народне, і тому українська народна поезія з цього боку заслуговує не меншої уваги, ніж з боку художнього, як це підкреслює, наприклад, С. Сфремов в своїй „Історії українського письменства“. У проф. Сумцова історично-побутовий елемент української народної поезії зачеплено тільки побіжно, коли характеризує він її художні засоби, та ще, крім того, зроблено деякі вказівки на те, як одбивалася в ній давня старовина-

на, ще до того така старовина, сліди якої в українській поезії досить проблематичні.

Далі розгляд того, як одбивалась українська народна поезія у творах письменників, цікавий з погляду фаховців, занадто завалено подробицями, і уявляє він швидче звичайне нанизування творів, мотивів і образів української поезії, використованих письменниками, ніж справжнє з'ясування того, як відбилися вони на загальному складі і художній вартості творів останніх. Колиб шановний автор инакше підійшов до питання про вплив народної української поезії на письменство, то може б він не повторював і давнього закиду М. Гоголю, що той „здорово перелицьовував й перероблював“ українську народну поезію, „зацікавившись тільки фантастичними мотивами, найбільш казками про чортів, знахурів і відьом“, і що в його „Вечерах“, „окрім ріжної чортівщини, нічого нема“ (57—58 ст.). Художник—не етнограф, і вимогати від нього фотографування не можна. Гоголь того й не додержував, але проте, крім образів і окремих мотивів, як багато додав він народно-поетичної ідеалізації в загальне освітлення того, що змальовував в своїх „Вечерах“ та „Миргороді“!.. Малюнки природи, дівчата і парубки з їх коханням, малюнки широкого козацького життя і багацько дечого иншого тут, у Гоголя, обвіяно духом української народної поезії; а часто навіть виявлено прямо рисами її; вже самий тон більшої частини „малоросійських“ оповідань Гоголя, з його широчинню і своєрідним з'єднанням веселощів і журливости—такий він близький українським пісням! Поширивши в зазначеному вище напрямку розгляд 2-3 письменників, напр., Котляревського, Шевченка, Гоголя, і залишивши інших, проф. Сумцов аніще й скоріще розкрив би, яким живим джерелом для літератури була українська народна словесність.

Не менш і вокально-музичне значіння її. Проф. Сумцов торкається її з цього боку, зазначає нахил і здатність українців до співів, говорять про те вражіння, яке робить виконання українських пісень, але зовсім не згадує навіть про Лисенка і цілком обминає питання про те, як відбивається українська пісня в музиці. Проте, цій пісні належить виконати такуж саму роль, яку вже виконала великоруська пісня в розвитку російської музики, і—як знаємо,—не малий почин тому вже дано.

Думається, що і для малярства народна поезія дала більш, ніж це зазначив

автор, і, наприклад, всім відомий малюнок Ю. Рєпіна („Запорожці“) породили не тільки історія та побут, але й народньо-поетична ідеалізація козацтва; не дурно-ж на самому малюнку єть у Рєпіна і кобза.

Таким чином, вагу і красу української поезії не зовсім розкрито в нарисові проф. Сумцова, але свою ролю що до розвитку зацікавлення рідною поезією серед широкої публіки і учнів цей нарис, безумовно, матиме.

Проф. А. Лобода.

271 *Бузьма Котов.* На передодні війни, Війна I, Війна II, Війна III. (поема). Марко Карлович фон Єзельман (вірші), 31 стор. Ціна 50 коп.

272 *Микола Левитський.* „Туга України“. Дума. Видання друге (виправлене і доповнене). 15 стор. Ціна 15 коп.

Кажуть, що в Індусів, в часи давно-минулі і священні книги, і історію, і закони писано було віршами. Блаженна була сторона!

У нас у XVII та XVIII ст., хоч і не було такого блаженства, про те віршомазів було те-ж не мало і писалися вірші на різні випадки „розмаїтими часу потреби“. Один поет нахвалився навіть „всіх зрадників овіршописати“. Отже вертаються блаженні часи: маємо і віршовану газету і віршовану популярну історію України, мабуть швидко надійдуть віршовані програми партій, віршовані справоздання. Воно весело.

Ось напр. д. Котов пише „про шкодливість мілітаризму“.

Пгибутків більшая частина
Які з людей вони беруть,
Лиш за для армій йти повинна,
Котрі нарід-же потім б'ють.

Це так,—загальні міркування, а далі іде докладно все про війну, починаючи з „Сараєвської Трагедії“, так як воно в газетах друковано, звісно, приодоблене поетичними метафорами, епітетами і т. н.

Франц-Іосиф дід старинний
Помститись трішка, покарати
Мов за ерцгерцога він хтів..
Це прикліч.. Сербію забрати..
А ето болячок! Сто Чортів!
А далі, звісно, як було:—
Оголосила війську зраз
Мобілізацію Росія.

Війна I, Війна II, Війна III, на прикінці поеми звітлення:

Ось Тимчасовий наш Уряд
Готує Установчі Збори.
Візьміть перш ворога у шори
Тоді і піде все на лад..

І це ще не все. „Кінець буде“ зазначає автор.

Та щей того мало:
Готуються до друку:
Несподівана кара, амністія, пьеса в 6 д.

В турмі—спогади. І прочая, і прочая, і прочая. Цілих шість номерів.. А папір же такий дорогий!

„Туга України“—теж річь серйозна, навчаюча: все, як слід, повідано, згідно з хронологією.

Петро мучив Україну,
А Катря душила,
Катував той сиротину,

А ця вже добила.
А Петро, той кат преславний
Вже так неньку мучив,
Що Мазепа аж до Карла
Приставать вже мусів.
Зрештою все буде добре:
Та й не буде ворожнеча
Народів, як нині,
Вже ж великий йде Предтеча,
То-ж право людини.

Правда, шановний автор ще не додав про земельні комітети, перехід землі без викупу до селянських мас, Установчі Збори на Україні. Домові Комітети ну та це ще не вада! Всього зразу не доженеш. Це тільки видання друге „виправлене і доповнене“; буде ж і третє видання, і автор „доповнить“ поему оцими новими фактами..

Велика справді річ: „опит і практика“. Яку еволюцію робить з ними поезія! Ці недокінчені видання поем—„кінець буде“ (!) як у д. Котова, і доповнені (!) видання поем М. Левитського,—старі поети ще такого методу не відали, а тут,—на самому цікавому, напр., місці,—(як раз про Установчі Збори) поема вривається, — „кінець буде“. Чисто, як в романі: „продолженіє въ слѣдующемъ номерѣ“. Але й „доповнена“ поема має свою наукову вартість: праця солідна, — зібрано нові факти, нові постанови і поему „доповнено“. Еволюція поезії.

На обкладинці книжки зазначено „передрук заборонений“. Шкода, бо історик будучини доконче захоче передрукувати такі дивовижні поезії.

Л. Старицька-Черняхівська.

273 *Ів. Федорченко.* Летюча зоря. Сьпівомова про часи революції 1905-1908 років. Українсько-руське видавництво „Гасло“. № 5. Київ. 1917. Стор. 23. Ціна 40 коп.

Д. Ів. Федорченко типовий представник нашої провінціальної графоманії, один з тих „непризнаних геніїв“ та „талоновитих Матюш“, яких ще так багачько зосталося по наших повітових містах та містечках. Хисту в нього нема ніякого, техніка більш ніж примітивна, мова важка, неясна, кострубата, а проте автор, очевидно, дуже високої думки про свій твір: він не побажав навіть рахуватись ні з дорожнечою паперу, ні з дорожнечою друку.

У вступі до своєї поеми він пише:

Є казки, а доправди не знає
Ні душа, яка сила в їх сяє.
От одну із казок, хоч недавню,
Що до нас дожила в переказах,
Росказать вам чиню отсе замах..

Ця „недавня казка“—революція 1905 року. Герої автора—Сандрю всією душею віддався роботі для добра народнього. Він попросився з своєю сім'єю і пішов „боротися за всіх до кону“. Він певен, що „шлях до щастя йому одкрито“, бо він

Взнав... спосіб, з котрого мати
Народу можна нові палати.

Мрії і наміри Сандра і прощання його з рідною становлять зміст перших відділів поеми: „Мріяло“ (?) і „Передестник“ (?). Два слідуєчі відділи: „Будимир“ та „Бурило“ (?) розповідають нам про революційну діяльність Сандра. Промови Сандра, розуміється, знаходять величезний голосний відгомін в народі, бо в народі,

Такого ще ніхто не чув.
Не знав, в чім є добро.

Автор запевняє нас, що од тих промов

...Входив жах в саму п'яту
І в серці стукав млин (ст. 17).

Зразок промови Сандра (характеристика се-
лянства) наведено трохи вище (стор. 12—13).

В ярмі живуть, лежать в багні
Без мислей, дум, бажань:
На шиї в них товстий аркан,
Подібні ночам лні.

Не діти ви, не звірі ви,
Живете ж чом, як скот?
Пора розбити ярмо робот (?)
І збути ім'я мужви.

Героєві Федорченка, як бачимо, в експресії
одмовити не можна! Передостання глава „Скон“
розповідає про розчарування героя, таке природ-
не в тих, хто „вийшов рано, до зорі“.

Так: мій народ, говорить Сандро, сліпий народ,

Сплете із клоччя шнур
Тому, хто вів у край вигід,
По сім не дуплять шкур.
Плети ж мені, мій батько й брат,
Скоріше шнур. Нехай
Із рук твоїх я буду мати
Дарунок. В яму пхай.

Остання глава „Слава во вишніх“ уявляє з
себе так мовити б, апотеозу героя. В ній автор
зауважує, що „образ Сандра в авреолі красоти“
буде для нас „знаменем мети“.

Бездарність автора надзвичайна, невидана
й нечувана. Вона світиться у всьому—в недолад-
них фразах, неточних виразах, римах, в повній
відсутності почуття мелодії і ритму.

Сандро замовк. Фильнувся люд,
Мов перший бурі крок
І вибух крик, як бомби скок,
Мов голос всіх усюд.

І так написано всю поему. Дочитати її до
кінця—річ неможлива. Певно, українське гро-
мадянство щось дуже погане зробило д. Федор-
ченкові, що він так люто на ньому помстився.

Мик. Зеров:

274 На передодні. Пісні волі та недолі. Ів. Фе-
дорченко. Українсько-руське книгарство „Гасло“
№ 7. Київ, 1917 р., 48 стор., ціни немає.

Пам'ятаючи євангельський категоричний імпе-
ратив—„Не судить, то не судимі будете“, я наведу
для читачів де-що з творів д. Федорченка: нехай
краще вони судять. Ось вам:

Світоспоруда

„Спокон віку, з-за давен Являло
Пробувало без роду-почину,
Без мня і без назви. Личину
Ному людство нездаре прибрало
І все світ наповняло собою,
А само було мислями повно,
Що лсною вихрились юрбою,
Намагались явить себе стройно“...

єсть вірші, які мають цілком фельетонний
характер, як от „Зліт чорних у Київі“, де брали
участь

„Великий“ Грінгмут, Пурішкевич,
Піхно і Крушеван,
Дорер, Дубровин і Туткевич,
Пан Юзефович, Сербин Шевич,
Владика Флавіан...—та інші.

Коректурних помилок—сила, москалізмів—
ще більше: „злоба, судьба, громоздив, вещество,
мислей, блеск, шорох, пред. огромнющий“ та інші.

І написано і надруковано книжку неохайно,
нечепурно, нашивку, не дивлячись на те, що вір-
ші ці появились на світ божий, як видно з дат,
уже більше десяти літ і за цей час не тільки мож-
на було-б обробити, обшліфувати свої твори, але
й „висидіть“ щось далеко краще за оте

...Являло не ядо ще змоги
Мислі плідні пустять на дороги“.

П. Гай.

275 М. Мандрика. З книги гніву. Рік і місце
видання не означені. Стор. 28. Ціня 45 коп.

На обкладинці значиться: „з другого тому
поетії відбиток для т-ва „Просвіта“ у Радомишлі.“
Очевидно, „Книга Гніву“—це другий том поетії
Мандрика, де зібрано його поетії на горожанські
теми. Художнє значіння надрукованих уривків
дуже невелике. Там, де автор дає малюнок з жит-
тя природи, він наслідує Олесея („Морозно в лісі...
Але ліс ще у листі: Біла береза в зеленім нами-
сті“). Порівн. хоча б Олесевське: „Тихо у полі...
Ні співу, ні шуму: думає поле глибокою думо“); а
дедає зразки „гнівної“ громадянської лірики,—раз-
у-раз збивається на ремінісценції з Шевченка:

І фіміам... свічки, олива
І дзвін церковний, рев ченців...
...Владикам щедрим тім земним
Співаєте хвалу і славу
І перед миром нелукавим...
...І копійки свої несуть
Облиті потом і сльозами...

Ці невлучні паролі на рядки з Шевченковсь-
кого „Кавказу“ та „Парів“—ні в яким разі не
свідчать про поетичний таланти і оригінальність їх
автора.

М. Зеров.

X. Театр і пьеси.

276 Грицько Коваленко. Ворожка. Комедія на
1 дію. Полтава, ст. 23, ц. 75 к.

Власне кажучи, зовсім не ясно, чого цю
пьеску названо „Ворожкою“ і, чого так само, на-
писано, що це „комедія“.

Справді, ворожка в пьесі є, та хоча вона й
ворожить, отже нічого не виворожує, бо справа
кінчається без неї заїзжим фершалам. Комедією її
назвати те-ж не можна, бо, власне, тут немає
того комедійного клубочка, на який умілий дра-
матург намотує комедійну ситуацію і тим цікавить
глядача. І чим уміліше цей клубочок намотується,
тим кращою буде комедія.

В пьесі Коваленка немає й цього клубочка.
Пошита вона білими нитками й тому не викликає
цікавості. „Ворожка“—є швидче оповідання в
драматизованій формі про те, як темний народ
вірить бабуванню та ворожінню.

Оповідання написано пристойно, літератур-
ною мовою, видано досить чепурно, хоча й доро-
геньке по ціні.

М. Садовський.

277 Кум-мірошник, або сатана в бочці. Укр.
жарт-водевіль в 1-й дії Дмитренка. Вид. Є. Чер-
повського. Київ, 1917, ст. 16, ін 32°, ціни не за-
значено.

Хто з українців і „малоросів“ не знав „кума
мірошника“—цієї найбільш типової „малоросійсь-
кої кумедії“ з горілкою, недоречними куплетами,
дурними „хахлами“ та іншими аксесуарами, що

були конечною приналежністю архаїчної української драматичної творчості? І саме через те, що то всім добре відомо, в наш час, що поставив перед нами зовсім інші ідеали,—нема ніякої потреби в виданні таких творів та й ще для початку „Театральної Бібліотеки“, як це зробив Є. Череповський. Бо сенс такі речі можуть мати хіба що для істориків нашої драми, але ж пускати їх у людє для практичного вжитку, річ безумовно не бажана. Тим більше, коли пускати без жадної редакції, з усякими помилками в типі вадань Губанова та Сойкина. Не може ж бути сумніву, що видавництво Череповського могло би з більшим успіхом прикласти праці до потрібних та поважних річей, які, певне, й з боку комерційного, могли б бути не менш цікавими, як нікому не потрібний цей пасквиль на весь наш народ.

В. Старий.

278 П. Темченко. Сен. Драматичний малюнок на одну дію. м. Широке. 1917 р. Стор. 8. Ц. 15 коп.

Єдина цінність цієї пьески та, що вона міститься всього тільки на шести сторінках малесенького формату і не дуже збільшує, таким чином, кучу друкованого мотлоху в формі „драм“, який вже на протязі довгих років викидається на полиці українських книгарень. Все-ж таки і на цих шести сторінках автор умістив і грубу лайку, і мару, і співи парубків та дівчат, і навіть бійку. Але все кінчається швидко й добре, на радість дієвим особами а також і випадковим читачам.

Ол. Кисіль.

ХІ. Музика.

279 „Слава Україні“ Гимн. Мішаний хор. Сл. Гр. Чупринки, муз. К. Стеценка. Музична бібліотека під ред. О. Кошиця. № 3. 1917. Київ.

Чи то тому, що в усяких творах „на момент бракує широти, що пишеться їх з обов'язку, якого ніби-то вимагає становище фаховця або артиста, що артистичне чуття, натхнення притягається тут раз-у-раз за чуба,—кожному, що натрапить їх, робиться ніяково за автора, за те насильство його над самим собою,—а твір його хочеться заховати як найдалі, щоб часом не навернувся на очі... Непотрібність такої творчості очевидна.

Тим часом життя зроджує настрої, які душа людська намагається вилити в реальні форми і шукає... не каменя, а хліба.

Творчість К. Стеценка, хоча й не геть-то продуктивна, наскільки відомо, не має того відтінку змушеності. Тепер вийшла його „Слава Україні“ і не можна не визнати, що й тут автор себе не зрадив. Ця музична мініатюра примітивними тонами, змінами темпо добре гармоніє з тріолетами тексту. Далі в ній згучать безсумнівні елементи української пісні: бадьорий вступ хору по теноровім solo характерно закінчується fermato на домінанті без традиційної товівки. Самий малюнок мелодії, що хвилями то збігається, то розскачується, дає певний настрій. А легкістю й простотою звукових комбінацій ця річ робить вражіння дотепного експромту. Одного тільки не хочеться обминути: це в 3-му такті зпочатку, як на мене, різко виділяється, наче разючо червона квітка на зеленастій хвилі, оте сі малої октави в аккомпаніменті, що складає з співом велику секунду... Здавалось би, квінта на fa дієз тієї ж октави дала б м'якший зворот і брєвіла б більше в душі всієї речі.

285

В цьому таки виданні додано переклад гімна на 2 голоси для школярського або салдатського хору. Головну музичну думку передано добре.

Н. Дубровська-Трикулевська.

280 К. Стеценка. „Українська пісня в народній школі“. Вінниця, 1917 р. ст. 8. ц. 30 к.

Брошура К. Стеценка—доклад, прочитаний на З'їзді учителів народніх шкіл Ямпільського повіту на Поділлі 25 квітня 1917 року.—підходить до одного з найголовніших питань сучасного шкільного виховання. Не досить, каже автор, розвитку у наших дітей одного тільки розуму—потрібен розвиток характеру, виховання волі в напрямкові до добра, як до ідеї,—виховання художнього почуття. І те виховання почуття ми повинні цілком будувати на підвалинах народньої творчості. Співи—найпопулярніші і найдоступніші галузі мистецтва, особливо народні українські співи, які незвичайно яскраво виявляють народній дух і які,—по думці Боденштедта,—не мають собі рівних у творчості інших народів. Тому повинні ми дати, яко мога більше, місця народній пісні в новій українській народній школі.

Ці думки автора можна тільки вітати, як найциріще. Нам доводиться тепера в дуже тяжких (з чисто технічного боку) умовах будувати нашу школу і збирати свою педагогічну скарбницю, куди попадає часом крам дуже нерівної вартости, але цього ніяк не можна сказати про той крам, яким до самого верху повна скарбниця нашої народньої поезії: це краці перлини народньої всесвітньої творчості, з чим погоджуються навіть і зовсім чужі для нас людє. Могутня сила і глибнь народньої творчості, яка крізь віки гніту і заборони непорушеними пронесла всі свої якості—найліпший педагог для наших учнів. Треба тільки частіш підводити дітей до сцілюючого джереля народньої творчості, треба навчати їх бачити її і чути!

Д. Ревуцький.

Видавничча хроніка.

● Товариство „Час“ ухвалило до друку працю проф. Є. Спекторського—„Держава“ (короткий курс державного права) в пер. А. Вечерницького.

● Товариство „Час“ у Києві пими днями випускає з друку 1-й том поезій Д. Загула.

● Те-ж товариство друкує книжку „Тарас Бульба“—М. Гоголя в перекладі Миколи Садовського.

● Воно-ж друкує і незабаром видасть серію дитячих розмальованих казок.

● Підручники для с.-г. шкіл. Генеральне Секретарство Земельних справ звернулося до суспільно-агрономичного товариства „Український Агроном“ з пропозицією закласти при товаристві комісію по складанню підручників для с.-г. шкіл, популярної с.-г. літератури і енциклопедії по сільському господарству. Така комісія вже організувалася і розпочала роботу. По всяких справах до комісії звертатися по адресі: Київ, Тургенівська, 6, пом. 3, товариство „Український Агроном“.

● „Благодійне Товариство“ перейшло із Петрограда в Київ і розпочало свою видавничу діяльність. В першому чергу „Б. Т.“ випустило великий

286

календарь, який має значну літературну частину з статтями на політичні та історично-культурні теми. Незабаром накладом того-ж товариства вийде книжка *О. Кисіля* „Український вертеп“—з малюнками і нотами до практичного виконання вертепу.

● Видавництво „Дзвін“ друкує III та IV випуск народніх казок.

● Видавництво „Криниця“ у Києві цими днями випускає повний „Кобзарь“ в редакції В. Доманицького.

● Теж-видавництво має видати брошуру „проф. М. Грушевський, голова Центральної Ради“, з портретом.

● Воно-ж цими днями випускає 1-й том оповідань *М. Коцюбинського*, розмір великої вісімки, стор. 160, і *Білоусенко, О.*—Баю-баю. Читанка для дітей молодшого віку.

● Воно-ж видає дві пьеси *С. Васильченка*—„На перші гуді“ (четверте видання), „Чарівна коза“, „Циганка“, „Мужицька арихметика“, „З дитячих літ“, „Святкові зорі“ і новий етюд „Не співайте, півні, не зменьшайте ночі!“ Цей етюд має три розділи.

● Воно-ж готує до друку „Історичні пісні з поясненнями“ *Гр. Нашого*.

● Видавництво „Вернигора“ у Києві друкує такі підручники для гімназій та вищих почат. шкіл: 1) *А. Хомик*: Загальна географія, ч. I.—2) Географічний Атлас.—3) Загальна географія, ч. 2 (краєзнавство).—4) Геометрія.—5) Велика шкільна карта України у 5 фарбах.

● Видавництво Череповецького у Києві друкує такі крижки: 1) *Українська культура*. Коротка історія культурного життя українського народу (з малюнками і портретами); 2) *Українська мова*. Бібліографічний покажчик літератури до вивчення української мови; 3) *Граматіку української мови* прив.-доц. *І. Огієнка* і 4) твори *І. Котляревського*. Воно-ж готує до друку бесіди по природознавству „Про світ Божий“.

● *М. Грінченкова* в близькому часі має видати такі книжки *Б. Грінченка*: 1) Під тихими вербами, повість; 2) Чудова дівчина. Оповідання для дітей; 3) Книга казок віршом; 4) Українські народні казки. —*Бібель та Пернерсторфер*. Національна та інтернаціональна ідея. Переклад і вступна стаття *Б. Грінченка*.—*Кибальчич, Н.* 1) Малий Ніно; 2) Спогади kota Сивка (оповідання для дітей).

● Видавництво „Сіач“ у Черкасах незабаром випускає такі книжки: *М. Левицького*. Язык, нарѣчє и говор.—*Кащенко, А.* Дрібні оповідання.

● Теж-видавництво готує до друку: *І. Франка*. Поеми Похорони. Учитель. Хрещення Володимира (з чеського).—*І. Нечуя-Левицького*. Старосвітські батюшки та матушки. Микола Джери.—*Проф. М. Сумцова*. Леонардо та Винчи. Історичні зразки укр. літер. еднання. Слобідсько укр. історичні пісні.

● Воно-ж друкує такі книжки за-для дітей: 1) *О. Діхтярь*: „Убогий Гирей“ (башк. нар. казка); 2) *С. Черкасенко*: „Діткам“ (казки й вірші).

● Видавництво „Слово“ на Катеринославщині друкує арабську казку *І. Франка*—Коваль Бассім.

● Новий часопис. З січня 1918 року у Києві має виходити двохижневик „Кооперативна Зоря“, який буде видаватися коштом і заходами Дніпровського Союзу Споживч. Т-ва. Мета журналу—поширення ідей кооперативних, розроблення

та освітлення всіх питань, які звязані з кооперативним рухом. („Р. Г.“)

● Друкується і незабаром вийде нова книжка *Петра Генянка*: До раю злotosяйного—поезії.

● Видавнича Секція Геловної Української Ради на Сибіру незабаром випускає з друку книжку: „Перший з'їзд представників українських організацій на Сибіру 30 липня—6 серпня 1917 року“ (протоколи та інші матеріали з'їзду).

● Український часопис на Сибіру. В м. Омську в близькому часі має розпочатися видання тижневика: „Українець на Сибіру“. Часопис обслуговуватиме переважно інтереси українців-переселенців.

● В 1917 році в Північній Америці (С. Штатах) виходили такі українські часописи:

1) „Америка“—щоденна газета, орган „Провидіння“. Редактор *А. Цурковський* (Філадельфія).

2) „Гайдамаки“—тижневик, орган Українськ. Поступової Робітничої Організації. Ред. *Максим Хаврюк*. (Трентон).

3) „Іскра“—гумористичний двохижневик. (Нью-Йорк).

4) „Народ“—тижневик, орган федерації Українців в Злучених Державах. Ред. *Мирослав Січинський*. (Нью-Йорк).

5) „Народна Воля“—тричі на тиждень, орган Руського Народнього Союзу. Редакт. *Іван Ардан*. (Скрантон).

6) „Народне Слово“—тижневик, орган „Народньої Помочи“. Ред. *Дмитро Іванків*. (Роск).

7) „Нове Життя“—тижневик, орган „Згоди Братств“. Ред. *Петро Кирилюк* (Оліфант).

8) „Робітники“—щоденна газета, орган Української Федерації Соціалістичної Партії. Редактор *Е. Крук* (Клеветланд).

9) „Свобода“—тричі на тиждень, орган Українського Народнього Союзу. Редакт. *Осип Шешкевич*. (Джерсей Сити).

10) „Союз“—тижневик для піддержування пресвітеріанської секти. (Пітсбург).

11) „Україна“—тижневик, без напрямку. Ред. *Ю. Попіль*. (Чикаго).

● В Канаді в 1917 році виходили такі часописи:

12) „Канадійський Русин“, тижн. орган греко-католицької церкви. (Вінніпер).

13) „Канадійський Фармер“, тижневий орган канад. ліберальної парт., ред. *О. Гикавий*. (Вінніпер).

14) „Ранок“, тижн. орган пресвітеріанської секти. (Вінніпер).

15) „Робітничє Слово“, соціалістичний тижневик; ред. *І. Стефаницький*. (Торонто).

16) „Робочий народ“,—тижн. орган канад. укр. с.-д. партії, ред. *М. Попович*. (Вінніпер).

17) „Український голос“,—безпартійний тижневик; ред. *В. Курик*. (Вінніпер).

● Видання полонених в Німеччині.

1) „Вістник Союзу визволення України“. Тижневик. (Відень). Ред. *Микола Троцький*.

2) „Рідне Слово“. Україн. нар. тижневий часопис. (Віла). Ред. *М. Соловейчук*.

3) „Розвага“. Тижневий часопис полонених Українців (Фрайштадт). Вид. Т-во ім. Франка.

4) „Вільне Слово“. Часоп. полон. Українців. Виходе двічі на тиждень у Зальцведелі. Вид. Т-во ім. Кузіша.

5) „Громадська Дума“. Часопис полон. Укр. Виходить двічі на тиждень у Вецлярі. Вид. Т-во ім. Грінченка.

6) „Розсвіт“. Часоп. полон. громади „Самастійна Україна“. Виходить двічі на тиждень. (Роштат). Ред. ком. Т-ва „Український Рух“.

Літературне життя

(Звістки та чутки).

◁▷ З пропозиції Товариства „Час“ кілька письменників складають великий словник чужоземних слів та термінів, що вживаються в пресі та наших наукових творах. Редакцію словника доручено *Ан. Ніковському*.

◁▷ Товариство „Українська Школа“ оголосило конкурс на малюнки для школи на тему „Чотири доби року“. Перша премія 1500 карб.

◁▷ „Вісти генерального секретаріату“ з нового року мають виходити щоденно і уявлятимуть собою офіційно-урядовий орган такого типу, як Петербурзький „Правительственный Вѣстник“.

◁▷ Товариство Київських лікарів має розпочати видання спеціального *медично-громадського часопису*.

◁▷ Українське товариство ветеринарних лікарів ухвалило також розпочати видання *професійного часопису*, і організацію цієї справи запропонувало єдиний вишій ветеринарній школі на Україні Харківському ветеринарному інституту.

◁▷ На приватній нараді, що відбулася в Київській губерніяльній Народній Управі ухвалено з нового року реформувати теперішню „Київську Земську газету“, зробивши її органом культури й громадського життя з напрямом селянської спілки. Газета зватиметься „*Народня Справа*“.

◁▷ Товариство „Час“ замовило артистам-малювачам *Амеросію Ждасі та д. Івасюкові* виготовити ряд картин для народу історичного змісту, а також обкладинку до поезій *Д. Загула* відомому графіку *п. Нарбуту*.

◁▷ Професор Українського Народнього Університету в Києві *Іл. Свенцицкий* закінчує для друку курс університетських лекцій— „*Основи славянознавства*“. В цій великій науковій книзі найбільше місця автор одводить поступові культурно-національному в слов'янським племені.

◁▷ *Він-же* закінчив працю про ідеологію давнього українського письменства, під назвою— „*Провідні думки в українському письменстві до XVIII століття*“. До книги буде додано зразки з творів старих укр. письменників (хрестоматія).

◁▷ Письменниця *Л. М. Старницька-Чернявська* пристосовує для постановки в театрі *М. Садовського* старовинну п'єсу *Феофана Тримовича* під назвою „Милість божа, Україну від неудононосимих обид лядських чрез сот-

ника *Чигиринського Богдана Хмельницького* „освободившая“. П'єса має п'ять коротких дій і чотири інтермедії. Буде поставлена так, як виставлялась в часи написання (1728 року). Музику до п'єси пише композитор *К. Стеценко*.

◁▷ Видавництво „Сміх“ готує нову книжку гумористичних оповідань відомих українських письменників, а також перекладів творів світових гумористів.

◁▷ Відомий письменник-педагог *Д. І. Дорошенко* готує для товариства „Час“ підручник по географії України в об'ємі гімназичного курсу.

◁▷ Видавниче товариство „Основа“, що з'організувалося в часи реакції і мало на думці розпочати широку діяльність, ухвалило тепер за всім своїм капіталом і персонально приєднатися до товариства „Час“.

◁▷ Український публіцист *Сергій Єфремов* закінчує велику працю про Галичину (політично-громадські відносини).

◁▷ Письменник *П. Зайцев* закінчує перший збірник документів, історичних спогадів та архивних матеріалів, що освітлюють життя нашого „минулого“ з боку громадсько-побутового та літературного.

◁▷ Наукову мапу України в недалекому часі має видати Генеральне Секретарство Освіти.

◁▷ Історико-філологічний факультет Українського Народнього Університету вибрав відомого українського письменника *С. О. Єфремова* *професором по кафедрі* нового українського письменства.

◁▷ Артист *М. Садовський* переробив для сцени популярне оповідання *М. Гоголя*— „Ссора Івана Івановича с Іваном Никифоровичем“. Комедія називається: „За масляні вишкварки“, на три дії.

◁▷ Учитель *В. Дога* закінчив велику читанку для гімназій. Книжку ухвалено товариством шкільної освіти у Києві. Видання її має прийняти на себе товариство „Час“, яке почало переговори з відомим художником ілюстратором *І. Іжакевичем* що до виготовлення для неї великого числа відповідних малюнків.

◁▷ При Головній Українській Раді на Сибіру, згідно з постановами першого з'їзду представників українських організацій, що відбувся в місті Омську, засновується видавництво, котре на перший час має видавати: а) підручники для українських початкових шкіл, б) агітаційну літературу, в) красне письменство, г) популярні книжки по історії та географії України і д) популярні книжки по сільському господарству і природознавству взагалі.

◁▷ Виконавчому Комітетові Головної Української Ради на Сибіру доручено українськими організаціями району ради прохати українських письменників, щоб вони дали згоду передрукувати їх твори, які Виконавчий Комітет признає бажаним розповсюджувати поміж українською людністю Сибіру.

Листування редакції.

= Переяслав. Поет—Спільчанину. 1) Такі книги тільки готуються до видання, перша ж уже видрукована, і спроба в цім напрямі вийшла надто невдалою В 4 ч. „Книгаря“ ви знайдете її оцінку. 2) Про російську не знаємо; що ж до Української—то в цих днях має вийти дуже цінна книга проф. І. Свенцицького „Основи науки про мову українську“.

= Полтава. Спілка Спож. Т-в. Такого повного реєстру видавництва, як ви бажаєте, редакція не має. Всі книжки, що виходять на Україні є в Гуртовій Книжній Коморі Т-ва „Час“.

= Петербург. П. Смуткові. Вашу пропозицію радо приймаємо. Подробиці листом.

= Прилука. С. К-рі. Дякуємо, статтю використаємо; не пішла раніш, бо надто велика. Цілком поділяючи ваші думки, не можемо технічно перевести їх в життя.

= Тара на Тобольщині М. М-ко. Ми певні, що наші читачі не тільки просто грамотні, але й освічені люди і вчити їх елементарної арифметики не можемо собі дозволити.

= Тих, що скаржаться на неакуратність висилки часопису, можемо запевнити, що контора редакції акуратно бандеролує й вчасно здає на пошту все, що належить до висилки.

Відповідати ж за безладдя на пошті Видавництва ніяк не може.

Покажчик книжок, переглянутих в I-IV числах „Книгаря“ за 1917 рік.

(Числом праворуч зазначено № рецензії).

I. Історія літератури.

Єфремов, Сергій.—Історія Українського письменства. 174.

II. Історія.

Ващенко В.—Борці за волю. 122.

Галичина під час російської окупації. 63.

Гатицук, С.—Архів Борщових. 175.

Гетьман Іван Мазепа, борець за волю України. 8.

Гетьман Іван Мазепа. Переписка з Мотрєю Кочубеівною в Батурині. 123.

Грінченко, Б.—Як жив український народ. 7.

Грушевський, М.—Ілюстрована історія України. 5.

Грушевський, М.—Переяславська Умова України з Москвою 1654 року. 124.

Історія Українського народу. 176.

Максимович, Г. А.—Вибори и наказы въ Законодательную Комиссію 1767 г. 120.

Мученик за волю України—Гетьман Павло Полуботок. 61.

Пачовський, Вас.—Гетьман Петро Дорошенко. 62.

Різниченко, Вас.—Як була знищена автономія України. 6.

Франчук, І.—Як воювали Запорожці. 121.

Юрій Л.—Гетьман Іван Мазепа. 60.

III. Історичні оповідання.

Кащенко, А.—Борці за правду. 126.

Кащенко, А.—„Запорожська Слава“. 9.

Кащенко, А.—Зруйноване гніздо. 10.

Нібур.—Оповідання про давніх героїв. 177.
Садовський, Микола.—Спомини з Російсько-Турецької війни 1877—1878 р. 125.

IV. Публіцистика.

Грінченко, Б.—Листи з України Наддніпрянської. 127.

Драгоманов, М. П.—Историческая Польша и Великорусская Демократія. 11.

Єфремов, С.—Як визволитися робочим людям з бідности. 64.

Залізник, М.—Самостійна Україна—несоціалістичне гасло. 13.

Коломийченко, Х.—Революція і життєбудівництво України. 12.

Леонтович, В.—Автономія, її наслідки й страхи перед нею. 129.

Маєвський, Й.—Червоний імперіалізм. 65.

Порш, М.—Автономія України і соціалдемократія. 128.

Стебницький, П. Я.—Україна и украинцы. 67.

Стебницький, П. Я. (П. Смуток)—Українська справа. 66.

Чернелесський, А.—До рідного люду. 178.

V. Економіка.

Коломийченко, Хв.—„Економіка і Україна“. 15.

Мальців, П.—Україна в державному бюджеті Росії. 14.

Ренський, М.—Матеріали по історії табаководства в Малороссії. 179.

VI. Політично-агітаційні видання.

„А на апостольськiм престолі чернець голований сидить“. 18

Білоусенко, О.—Селянська доля—земля і воля. 79.

Боян, А.—Інтереси робітництва та національне питання. 75.

Бойс, Микола.—Земельна реформа і основи земельної політики на Україні. 31.

Вікул, С.—Автономія України. 27.

Волховський.—„Правдиве слово хлібороба“. 132.

Ганжа, Роман.—Автономія України. 73.

Грінченко, Б.—Де ми і скільки нас. 21.

Грушевський, М.—Про Українську мову і українську школу. 24.

Грушевський М.—Хто такі Українці і чого вони хочуть. 20.

Грушевський, Мих.—Україна і Росія. 182.

Грушевський, М.—Звідки пішло Українство і до чого воно йде. 68.

Грушевський, М.—Українська центр. Рада й її Універсал. 71.

Грушевський, М.—Якої ми хочемо автономії і федерації. 69.

Грушевський, М.—Вільна Україна. 70.

„Десять заповітів для членів товариських крамниць“. Плакат. 183.

До селян та міщан українців римо-католицької віри лист від українців-католиків з Києва. 133.

Єфремов, С.—„Як люде прав собі добувають“. 22.

Жорес, Ж.—Рідний край і робітництво. 77.

Злобенців, М.—Автономія України. 72.

Злобенців, М.—„Про землю“. 181.

Катехизм України. 16.

Короленко, В.—Кінець царської власті. 186.

Боролів, В.—Народне самоуправування. 19.

Крижановський.—Автономія України і Всеросійські Установчі збори. 26.

Левенко, Ш.—Якої нам треба самостійної України. 33.

Левенко, Ш.—Чому ми хочемо самостійної України. 180.

Левницький, М.—Рідна мова. 76.

Лібкнехт, В.—Павуки та мухи. 81.

Лола, Оксен.—З історії українського соціалістичного руху. 184.

Маковей, О.—„Подорож до Києва“. 82.

Матушевський, Ф.—Права національних меншостей. 32.

Матушевський, Ф.—Царь чи республіка. 131.

Надежний, Мик.—До світла, до правди. 83.

Нащо нам Автономія. 17.

Про земельну справу. 30.

Сиротенко, П.—Де повинна вирішитись земельна справа. 29.

Слобідський, М.—Як жили українці і як хотять жити. 185.

Старицька-Черняхівська, Л.—Кайн та Авель. 187.

Толстой, Л. Н.—„Невже так треба“? 25.

Трактат України з Московщиною—1654 р. і Універсал Центральної Ради 1917 р. 78.

Федоренко, М.—До несвідомих громадян Українців. 34.

Хомик, А.—Всеросійські Установчі Збори, чи Всесвітній Міжнародний Конгрес? 130.

Черкавський, М.—До інтелігенції на Україні. 80.

Чи є у нас по закону автономія? 74.

Чикаленко, Є.—„Розмова про мову“. 28.

Як і для чого треба організуватися. 23.

VII. Краєне письменство.

Бунін, Іван.—„Псалма“. 139.

Винниченко, В.—„Солятики“. 135.

Грінченко, Б.—Сам собі пан. 136.

Доде, Альфонс.—„Старі“. 137.

Кащенко, А.—Зоряно. 85.

Кащенко, А.—Неволя Бусурманська в Українській народній поезії. 190.

Луцак, Іван.—Казки про волю: I. Гомін по діброві.—II. Чайка-Небога.—III. Юрасів сад. 194—196.

Мати. (З життя турецьких вірменів). 35.

Руданський, С.—„Наука“. 192.

Стефаник, В.—„Новина“ та інші оповідання. 188.

Темченко, П.—Мед. (Оповідання). 191.

Українка, Л.—В катакомбах. 134.

Федорченко, Ів.—„Коло смерті“. 36.

Федорченко, Ів.—По закону і інші оповідання. 86.

Франко, Ів.—„Каменярі“. 193.

Хоткевич, Гнат.—„Авірон“. 189.

Черкасенко, Спиридон.—Маленький горбань. 84.

VIII. Педагогіка і школа.

Географічна термінологія. 2.

Грамматична термінологія і правопис. 1.

Грінченко, Б.—Українська граматка. 198.

Грінченко, Б.—Якої нам треба школи. 41.

Грінченки, Б. та М.—„Рідне слово“. 140.

Дубняк, К.—Короткий російсько-український словничок термінів природознавства та географії. 88.

Надежний, М.—Українізація школи з педагогічної точки зору. 89.

Олійник, В.—Якої нам треба школи. 202.

Охріменко, З.—Збірник арифметичних задач для шкіл початкових (сільських і міських) і для нижчих класів шкіл середніх. 139.

Панасенко, С.—В сучасній школі. 87.

Програма систематичного курсу арифметики і термінології. 3.

Русова, С.—Нова школа. 141.

Русова, С.—Український букварь. 199.

Термінологія і програма систематичного курсу арифметики. 4.

Український букварь.—Зложила Ком. „Куб. Укр. т-ва Ш. О“. 200.

Ченіга, Я.—Задачник для початкових народних шкіл. Рік перший і рік другий. 37, 38.

Ченіга, Я.—Самовиховання вчителя. 40.

Чередниченко, В.—Захметки для селянських дітей у літку. 201.

Черкасенко, С.—„Початок“. 197.

Черкасенко, С.—Т. Шевченко й діти. П. Шевченко педагогом. 39.

Швець, С.—Українські шкільні підручники. 142.

IX. Видання для дітей.

Білоусенко, О.—Колобок. 144.

Гребінка, Є.—Приказки. 143.

Грінченко, Б.—Хазяйство (казка). 203.

Грінченки, Б. М. та Н.—Оповідання про дітей. 90.

Дзелень-Бом.—Збірник дитячих віршів. 146.

Кащенко, А.—Мандрівка на Дніпрові пороги. 42.

Лободовський, М.—Дітські пісні, казки й загадки. 145.

О'Коннор-Вілінська, В.—Марусіна ялинка. 206.

Співаничок.—Вип. I. 205.

Титаренко, С.—Дитяча розвага. 91.

Тодосів, В.—Півник та курочка. 92.

Франко, Ів.—Королік і ведмідь (казка). 204.

Франко, Ів.—Лисичка кума. Вовк старшиною. 43.

X. Інформаційні видання.

Бойко, В.—Земство і народні управи. 95.

Верхола, Т.—Про Просвіти. 94.

Гаєвський, Ю.—Державний лад Швейцарії. 45.

Григорьев-Наш.—Хто ми й що нам робить. 100.

Загірня, М.—Земельна справа в Новій Зеландії. 47.

Злобенців, М.—Найкращі здобутки Велик. Франц. Рев. (1792—1795 р.). 213.

Кащенко, А.—Великий луг запорожський. 147.

„Королівство Київське по проекту Бісмарка“. 148.

Крекотень, І.—Що таке селянська спілка. 96.

Луцак, Юрій.—Союз визволення України. 207.

Лозовик, В.—Що то таке вселюдське, рівне, просте та потайне виборче право. 46.

Матушевський, Ф.—Установче зібрання. 212.

Перший Український з'їзд у Чернігові. 149.

Піменова, С.—Постійне військо та народна міліція. 44.

Різниченко, В.—Герб України. 210.

Саєнко, М.—Як треба провадити збори. 99.

Саліковський, О.—Чого домагаються українці та інші народності Росії. 150.

„Секретний донос“. 97.

Феденко, П.—Монархія і республіка. 209.

Феденко, П.—Установче зібрання. 208.

Черненко, М.—До чого приведуть нас спілки. 98.

Чернявський, М.—Україна, автономія, федерація. 211.

Що таке Товариство „Просвіта“ і як його заснувати. 93.

XI Біографії.

Магніт, Б.—I. Сучасні українські політики. II. Півсонний маєстат. 151.

Кащенко, А.—Кость Гордієнко-Головко, останній лицар Запорожжя. 104.

Коцюбинський, М.—Іван Франко. 101.

Христюк, П.—Борець за діло народне. Про Ів. Франка. 103.

Хто такий був Іван Франко. (Дві статті). 102.

XII. Критичні ревізії.

Мицюк, О.—М. Шаповал як поет. 105.

„Т. Г. Шевченко и кн В. Н. Репнина“. 59.

Тарасові алмази. (Аналізи поезій Шевченка). 214.

XIII. Новознавство.

Гладкий, М.—Український язикъ. 152.

Дубровський, В.—Московсько-Українська фразеологія. 215.

XIV. Мистецтво.

Виставка „Народное искусство Буковины и Галичины“. 49.

Козловская, В.—Світлої пам'яті В. Хвойки. 50.

Радлов, Н.—Современная русская графика. 107.

Chwalewik, E.—Zbiory Polskie. 158.

Широцький, К.—Кіевск. Путеводитель. 106.

Шмитъ, Ф. И.—Замѣтки о поздневизантійскихъ храмовыхъ росписяхъ. 216.

XV. Сільське господарство та ветеринарія.

Прозьба коня. Плакат. 154.

„Українське пасішництво“—журнал. 153.

XVI. Медицина.

„Згода“—Вістник Всеукраїнської фельдшерсько-акушерської спілки. 157.

Левицький, М.—Десять заповідів здоров'я. 155.

Левицький, М.—Десять заповідів матерям. 48.

Ленинський, Р.—Бережіться сифілісу. 156.

XVII. Періодичні видання.

„Літератур.-Науков. Вістник“. к. I.—III. 171

„Шлях“ кн. I—VII. 172.

„Шляхи“ кн. I—IV. 173.

XVIII. Поезії.

Борисович, М.—„Зойки“. 161.

Вільне слово (поезії і пісні). 51.

Вороний, М.—„Евшан—Зілля“. 229.

Грінченко, Б.—Хома Макогін, убогий наймит. 114.

Гулак-Артемівський, П.—Твори. 159.

Домонтович, М.—Українські революційні пісні 1905 р. і раніш. 163.

Ільїн, Д.—Хрустальні роси. 160.

Комарова, Г.—Роксолана. 219.

Копоненко, М.—Хвилі. 220.

Котов, К.—Настя-Московка. Страшний ворог горілка. 162.

Лоський, К.—З Гейне. (Збірничок поезій). 166.

Олесь, О.—„З журбою радість обнялась“. 217.

Олесь, О.—Поезії. кн. V. 108.

Пісні.—Вид. куб. „Просвіта“. 228.

Пісні волі. 53.

Пісні Вільної України. 52.

Процай, М. Збірка Українських національно-революційних пісень. 164.

Робітничі пісні. 165.

Українські пісні волі. 54.

Франко, Ів.—„Панські жарти“. 109.

Шевченко, Т.—1) „Заборонені“ поезії. 110. 2) Царі, Саул, Юродовий, Молитви. 111. 3) Сон. 112. 4) Маленький кобзарь. 113.

Шевченко, Т.—1) Кавказ; 2) Саул; 3) Розрита могила; 4) Сон; 5) Царі; 6) Єретик. 221-226.

Шаповал, М.—Лісові ритми. 218.

„Ще не вмерла Україна“—збірка патріотичних і революційних Пісень. 227.

XIX. Сатира та гумор.

„Будяк“—ч. I. 230.

„Гедз“—ч. 1—III. 231.

„Дома й на людях“. 300 гуморесок та афоризмів. 232.

XX. Театр і пьєси.

Агієнко, О.—Вільний театр. 167.

Грінченко, Б.—Нахмарило. 234.

Колесниченко, Т.—Новий закон. 236.

Кобець, О.—В Тарасову ніч. 116.

Олесь, О.—Хвесько Андйбер. 168.

Старицька-Черняхівська, Л.—Останній Сніг (драматичний етюд). 55.

Театральні вісти. 115.

Товсточос, В.—Товариш Пролітайло. 235.

Трістан, Вернар.—Прягода 7-го квітня. 233.

Юдита (Юдіф). Перекл. Гр. Сміленка. 56.

XXI. Музика.

Заповіт. 169.

Сениця, П.—Гей, свинота № 1. 117.

Ступницького.—Дві колядки. 237.

Ще не вмерла Україна. Пісні Українського народу на фортеп'яні і спів. 118.

Ярославенко, Я.—Поклик і марш соколів. 57

XXII. Художні видання.

Красицький, Ф.—Портрет Т. Шевченка. 119.

Листівки.—Вид. „Жук“. 239.

Листівки.—Вид. Укр. Літ.-Худ. Т-ва“. 238.

XXIII. Релігія та церква.

Агієнко, О.—Революція духа. 170.

Ванькевич, К., свящ.—Проповіді до Українського народу на його рідній мові. 240.

Про Українізацію церкви. Доклад. 58. *)

Видавець—Т-во „Час“.

Редактор—В. Старий.

Видавництво Книгарні Є. Череповського.

Київ, Фундуклівська, № 4.

Вийшли з друку:

Молитовник новою українською і церковно-слов'янською. Переклад і пояснення склав архієп. Олексій, доктор церк. іст. ц. 60 к.

Граматка (український букварь) з малюнками. Склав Норець (Т. Лубенець). Видання п'яте, поправлене, ц. 60 к.

Читанка. Перша книжка після граматки, Т. Хуторного (Т. Лубенця). Видання четверте з малюнками Іжакевича, Маневського, Пимоненка, Петровського, Шульги та инш. худож. ц. 2 кар.

Граматика української мови, ч. I (для початкових шкіл). Прив.-доц. І. Огієнка. Друкується, вийде 8 січня.

Історія України. Оповідання з історії України від найдавніших до нових часів, з вступним словом про всевітню історію, з портретами, картами історичними й малюнками. Написав Гр. Коваленко. Видання четверте, ц. 2 кар. 50 к.

І. Огієнко. Пр.-доц. Вчімося рідної мови ц. 40.

— Орфографічний словник. Порадник української мови (Друкується).

— Рідна мова в українській школі. ц. 40 к.

— Українська культура. Академічна промова 50 к.

— Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. З малюнками і портретами.

— Українська мова. Бібліографічний покажчик літератури до вивчення української мови. Друкується.

Котляревський, І. Твори. (Друкується).

Левицький, І. Твори Т. IV, ц. 2 кар.

Левицький, Ів. Баба Параска та Палажка, оповідання, вид. 8-е, ц. 40 к.

— Кайдашева сім'я, пов. вид. 3-е, з малюнк. худ. Красицького, ц. 1 кар. 20 к. (друкується).

— Невинна. Оповідання. ц. 30 к.

— Пропаші, повість, з мал. худ. І. Шульги, ц. 20 к.

— Приятелі, оповідання. ц. 40 к.

— Старі гульгії, повість, вид. 2-е, з малюнк. Є. Маковського, ц. 15 к.

Квітка-Основ'яненко, Г. Маруся, повість, з малюнк. худож. Шульги, ц. 20 к.

— Сердешна Оксана, пов., з мал. худ. Шульги, ц. 15 к.

— Козирь-дівка, повість, з малюнк. худ. Шульги, ц. 15 к.

— Купований розум, опов., ц. 5 к.

Шевченко, Т. Кобзарь (повний). Незаб. вийде.

Романова, О. Івашко, оповідання, з малюнк. худож. Шульги, ц. 10 к.

Дмитренко. Кум-мірошник або сатана у бочці, водев. в 1 д., ц. 30 к.

Іродчук. Сіра кобила, опов., з мал. худ. Шульги, ц. 5 к.

Велісовський. Бувальщина, водевіль на 1 д., ц. 30 к.

Портрет Т. Г. Шевченка.

(у шапці) Фотогравюра 28+38. Ціна 75 к., з пересилкою 1 кар. 25 коп.

Нова книжка В-ва „СМІХ“

НА ВСЯКИЙ ВИПАДОК ЖИТТЯ

(завше 1500 добірних народніх приказок та прислів'їв); упорядкували В. С. та О. Д.

Книжка має 128 сторінок мал. форм. ц. 1 р.

Головний склад видання—Київ, Гуртова Книжна Комора Т-ва „Час“.

Другий рік видання.

Приймається передплата на 1918 рік на журнал

„ШЛЯХ“

орган незалежної думки
місячник літератури, мистецтва та громадського життя.

Беруть участь країні українські письменники.

Передплата—в конторі редакції: Київ, Маріїно-Благовіщенська, 123. п. 20. Вартість: річне—20 карб., $\frac{1}{2}$ р.—10 карб., $\frac{1}{4}$ р.—5 карб.

Редактор-видавець

Хведір Коломийченко.

Всеукраїнська Спілка Лікарів у Києві видає

„Українські Медичні Вісті“

двохтижневий часопис медико-санітарних справ, який слугуватиме інтересам всіх медико-санітарних діячів України.

Перше число вийде з початком Січня 1918 р. Умови передплати: на 3 місяці 8 карб., на 2 місяці 5 карб., на 1 місяць 3 карб. Поодинокі число 1 карб. 75 коп.

Ціна за оповістки: перед змістом і на останній сторінці обкладинки—1 карб. за рядок петіту, після змісту—50 коп. за рядок.

Передплату та листування просимо присилати по адресі: Київ, Велика Васильківська № 104, доктору Є. К. Лукасевичу.

Видавець: Всеукраїнська Спілка Лікарів.
Редактор: Редакційна Комісія Спілки.

Приймається передплата на 1918 рік на двохтижневий кооперативний журнал

„КООПЕРАТИВНА ЗОРЯ“

що видається коштом і заходами Дніпрівського Союзу Споживчих Товариств, у КИЇВІ, мовою українською.

Журнал буде мати на меті обслуговування здебільшого споживчої кооперації на Україні.

ПЕРЕДПЛАТА: на рік—12 карбов.; на півроку—6 карб.; на чверть року—3 карб.; окреме число 50 коп.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ і КОНТОРИ: Київ, Подол, Воздвиженська, 1 Дніпр. Союз Спож. Товариств.

Книгарня т-ва „ПРОСВІТА“

Кременець на Волині—постачає усякі українські видання, газети, листівки карти і матеріали до писання.

Приймається передплата на український Сатирично-Гумористичний двохтижневик

„ГЕДЗ“

повість ГЕДЗА скрізь, де ви будете.

Передплату (тимчасово п'ять карб.) прохаємо надсилати по адресі: М. Київ, Рейтерська вул., 20, пом. 14. Тел. 15—82.

Товариство „ЧАС“ у Київі
ПРОДОВЖУЄ НА 1918 РІК ВИДАННЯ

й приймає передплату на перші три місяці

НА МІСЯШНИЙ КРИТИКО-БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ЧАСОПИС

Книгарь

літопис українського письменства,
(РІК ВИДАННЯ ДРУГИЙ)

Часопис „Книгарь“ подає повні відомости про діяльність всіх українських видавництв; оповіщає про всі нам'ри й плани кожного видавництва; про всі книжки, що вийшли або мають вийти.

„Книгарь“ при участі відомих українських письменників і знавців з різних спеціальностей дає оцінку кожного видання; оповідає про його зміст, зазначає його якості й хиби.

Ціна часопису „Книгарь“ з пересилкою на три місяці — 3 р., окрема книжка — 1 р. 10 коп. Перші чотири книжки „Книгаря“ досилаються новим передплатникам за додаткову платню в 3 рублі. Оповістки видавництв по 50 к. за рядок.

Гроші на передплату надсилати по адресі: Київ. Володимирська 42, „ЧАС“, редакція „Книгаря“.

Щоб не було задержки в висильці, треба поспішати з передплатою.

„Книгарь“ — є необхідним справочником і порадиником для всіх особ та інституцій, що купують або цікавляться книгами *особливо він потрібен для бібліотек, книгозбірень, земств, „Просвіт“, учительства.*

Року 1917 вийшло чотири числа „Книгаря“, в яких уміщено багато статей і розглянуто спеціалістами 240 книг та підручних видань.

ВЪ 1917 Р. В „КНИГАРІ“ ПИСАЛИ ТАКІ НАШІ ПИСЬМЕННИКИ:

О. Богацький, Л. Бурчак, М. Бурачек, А. Вечерницький, С. Волох, О. Волошинов, П. Гай, А. Грабенко, В. Гордієнко, О. Діхтярь, Г. Дмитренко, Д. Дорошенко, Б. Дорошкевич, О. Дорошкевич, Н. Дубровська-Трикулевська, В. Дубровський, В. Дурдуковський, В. Д—кий, С. Єфремов, М. Жученко, П. Зайцев, М. Зеров, Н. Ішунін, В. Корольов, В. Корінь, А. Кошачь, М. Левицький, О. Левицький, К. Лоський, О. Лотоцький, Є. Лукасевич, П. Михайлович, О. Мицюк, В. Модзалевський, А. Ніковський, О. Олесь, М. Павловській, С. Паночіні, В. Петрушевський, П. Погорілко, Пожарський, В. Порш, М. Ревуцький, С. Русова, М. Садовській, І. Свеніцький, Ю. Сірій, М. Сріблянський, В. Старий, Л. Старицька-Черняхівська, Є. Тимченко, Ю. Тищенко, В. Хоменко, С. Черкасенко, М. Шаповал, К. Широцький, О. Шульгін, Н. Шульгіна-Іщук, А. Яковлів, А. Яринович.

Видавець — Т-во „Час“.

Редактор — В. Старий.

Друкарня Т-ва „Час“ у Київі.